

Afprøvning af

'Alle de andre gør det'

Afsluttende evalueringsrapport

December 2015

Indholdsfortegnelse

Forord	4
Rapportens opbygning	5
Sammenfatning og anbefalinger	6
Om afprøvningen og evalueringen.....	6
Anbefalinger	7
Kapitel 1	8
Om afprøvningsens formål og ændrede forudsætninger	8
Undersøgelsesdesign og deltagende kommuner	9
Evalueringens metoder	9
Kapitel 2 – om implementeringen	11
Undervisningsmaterialet 'Alle de andre gør det'	11
Optakten	11
Forberedelsen af temadagen.....	12
Temadagen.....	12
Dagsprogrammet	13
Behov for begrebsafklaring	14
Den afsluttende klassekontrakt	15
Forældreinddragelse	16
Krav til læreren.....	16
Opsummering.....	18
Om organiseringen.....	18
Om placering på klassetrin.....	18
Om undervisningsmaterialet.....	19
Om rygning som indikator for risikoadfærd.....	20
Kapitel 3 – om temadagens effekt	21
Analysens grundlag	21
Resultater af spørgeskemaundersøgelserne.....	23
Udviklingen i de unges sociale overdrivelser og risikoadfærd	23
Rygning.....	23
Andre former for risikoadfærd.....	27
Alkohol	27
Hash.....	29
Andre indikatorer for risikoadfærd	29
Opsamling på risikoadfærd	30
Skolemiljøets eventuelle betydning	30
Bilag 1 – Uddybning af metoderne	31
Afprøvningens start	31
Spørgeskema	31
Pilottest	31
Distribution	32
Besvarelsernes validitet	33
Midtvejsrapportens og den endelige rapporters forskelle i kriterier for deltagelse i forsøgsgruppe	33
Observationer.....	34
Interview med lærere og elever	35
Bilag 2 – Supplerende diagrammer	37

Bilag 3 – Interviewguides	46
Interviewguide elever.....	46
Interviewguide lærere.....	47

Forord

Det Kriminalpræventive Råd udviklede i 2005 konceptet "Alle de andre gør det", som en metode til i skoleregi at forebygge risikoadfærd blandt børn og unge.

Konceptet læner sig op ad de anvendte metoder i "Ringstedforsøget"¹, men adskiller sig samtidig en del i forhold til organiseringen af forløbene. Det Kriminalpræventive Råd valgte en enklere model, hvor blandt andet Ringstedforsøgets eksterne instruktører/rollemodeller blev erstattet af skolernes faste lærere.

Man har derfor fra Rådets side ønsket at få afprøvet og evalueret konceptet - dels med henblik på en vidensbaseret videreudvikling af det og dels som en undersøgelse af, om "Alle de andre gør det" i den nuværende udformning har kunnet fremvise resultater, som svarer til effekterne af "Ringstedforsøget".

Dette er den afsluttende evaluering af den afprøvning af 'Alle de andre gør det', som fandt sted i to kommuner i foråret 2012. Den blev i foråret 2013 fulgt op af en spørgeskemaundersøgelse blandt eleverne, og der blev herefter udfærdiget en midtvejsrapport. Foråret 2015 er der gennemført endnu en spørgeskemaundersøgelse blandt eleverne til belysning af materialets eventuelle langsigtede effekter.

Evalueringen er varetaget af Teori og Metodecentret – en enhed under afdelingen for Forskning og Udvikling på Professionshøjskolen UCC.

Midtvejsrapporten blev udfærdiget af cand.scient.soc. Marie Herping – med cand.psyk. Ole Schouenborg og cand.scient.soc. Lisbeth Hansen som deltagere i observationer og interview.

Den afsluttende rapport er udfærdiget af Lisbeth Hansen – med studentermedhjælp Mie Rasmussen som deltager omkring udsendelse, indsamling og indtastning af spørgeskemaerne i 3års-opfølgningen og konsulent Peter Løvgreen som assistance ved den statistiske bearbejdning.

¹ Balvig, Holmberg og Sørensen: "Ringstedforsøget – Livsstil og forebyggelse i lokalsamfundet". DJØF forlag. 2005

Rapportens opbygning

Rapporten indledes med en sammenfatning af evalueringens resultater og en række anbefalinger til videreudvikling af konceptet og undervisningsmaterialet.

I kapitel 1 beskrives afprøvningens formål og ændrede forudsætninger, fulgt af et kort metodeafsnit.

Kapitel 2 vedrører undervisningsmaterialet og implementeringen af det, primært ud fra observationsstudier og interview med lærere og elever fra forsøgsgruppen.

I denne del belyses lærernes arbejde med 'Alle de andre gør det' – fra den indledende orientering til lærernes afsluttende evaluering af forløbet. I undervisningsmaterialet betoner Det Kriminalpræventive Råd vigtigheden af, at konceptet følges præcist, som det er beskrevet, da dette menes at være en forudsætning for et kriminalpræventivt udbytte ('Alle de andre gør det': 4). Fokus har derfor også været på, hvordan det samlede undervisningsmateriale fungerer, og på hvordan lærerne afvikler forløbet – herunder hvor tro de er mod retningslinjerne i materialet.

Kapitel 3 indeholder en analyse af, om forløbet med "Alle de andre gør det" i et 3årigt perspektiv kan siges at have haft en effekt på de unges sociale overdrivelser og på deres reelle risikoadfærd. Analysen bygger på spørgeskemaer, som eleverne – fra forsøgskommunen Frederikssund og kontrolkommunen Odsherred – har besvaret henholdsvis før, 1 år efter og 3 år efter afholdelse af temadagen.

I bilagsdelen findes en udvidet beskrivelse af de anvendte metoder, supplerende tabeller, interviewguides med videre.

Sammenfatning og anbefalinger

Om afprøvningen og evalueringen

Afprøvningen af 'Alle de andre gør det', skulle have omfattet det samlede koncept med forberedelse og afholdelse af temadag, indgåelse af forpligtende klassekontrakt samt efterfølgende forældreinddragelse.

Evalueringen viser, at afprøvningen i den ene forsøgskommune kun har omfattet afholdelse af temadag, mens man i den anden forsøgskommune havde de forberedende elementer med.

Ingen af forsøgskommunerne har således fået afprøvet det samlede koncept med klassekontrakt og forældreinddragelse, og evalueringen er dermed begrænset til at undersøge de eventuelle effekter af en enkeltstående temadag – med eller uden den i materialet anbefalede forberedelse.

Der er primært to årsager til den mangelfulde afprøvning:

1. Afprøvningen af 'Alle de andre gør det' blev sat i gang på et meget uheldigt tidspunkt, hvor ændringer i skolestrukturen betød, at mange af forsøgsgruppens elever ganske kort tid efter afviklingen af konceptets centrale temadag skulle skifte skole og/eller klasse. Dette har betydet, at man i mange af forløbene ikke har fulgt undervisningsmaterialets vejledninger om udfærdigelse af klassekontrakt og afholdelse af forældremøder/etablering af forældrenetværk
2. Organiseringen af konceptet, hvor de deltagende 6. klassers lærere, alene ved hjælp af undervisningsmaterialet og den medfølgende lærervejledning, skulle stå for gennemførelsen af forløbet.

Evalueringen viser, at temadagene er blevet afviklet meget forskelligt på tværs af de deltagende skoler, og at eleverne dermed ikke har været udsat for en ensartet indsats. En del af forklaringen kan tilskrives en sen udmelding om forløbet i den ene forsøgskommune og det uheldigt valgte tidspunkt for afprøvningen. Men forklaringen er også at finde i, at det udarbejdede materiale ikke er tilstrækkeligt udførligt til at skolens lærere alene med det som baggrund kan arbejde med social pejling/sociale overdrivelser som metode i en forebyggende indsats.

Det kan konstateres, at temadagen har haft en vis, tidsbegrænset effekt på de unges sociale overdrivelser. Men det må samtidig konstateres, at der ikke kan måles nogen effekt på de unges reelle risikoadfærd – hverken i forhold til rygning, alkohol, hash eller lovovertrædelser.

Da der i afprøvningen har været udeladt væsentlige elementer i det samlede koncept, kan disse resultater ikke tages som udtryk for, at metoden generelt skulle være uegnet i kriminalpræventive sammenhænge.

Ud fra at der i opfølgningen ikke har kunnet dokumenteres målelige effekter på de unges risikoadfærd, er der i evalueringen fokuseret på implementeringen af 'Alle de andre gør det' med henblik på at kunne komme med kvalificerede bud på en forbedring og videreudvikling af konceptet.

Anbefalinger

På baggrund af evalueringens resultater skal det helt generelt anbefales, at konceptet revurderes og at undervisningsmaterialet derefter revideres.

Som mere konkrete anbefalinger kan det foreslås,

- At det overvejes at erstatte eller supplere rygning med alkohol som fokuspunkt for konceptet. Siden Ringstedforsøget er der sket radikale ændringer i danskernes rygeadfærd, og mange unge begynder i dag at drikke alkohol, før de (måske) prøver/begynder at ryge
- At der uddannes et underviserkorps – placeret på den enkelte skole eller i eksternt regi – som får ansvaret for i samarbejde med klassens lærere at afvikle forløbet. Herved sikres det, at de undervisere, der arbejder med metoden, har en grundlæggende forståelse for formålet med materialet og for selve fremgangsmåden. Det kunne fx være et undervisningskorps bestående af SSP-medarbejdere, da de i forvejen arbejder med de unges risikoadfærd
- At temadagen flyttes til 7. klasse. Baggrunden herfor er dels den nye skolestruktur med mange overbygningsskoler, og dels evalueringens observationer af, at eleverne i 6. klasse havde svært ved at arbejde med abstrakte begreber. Derudover kan konceptet med dets klassekontrakt og fokus på forældreinddragelse anvendes i forbindelse med (ny)etablering af forældrenetværk efter elevernes skole- og/eller skoleskift
- At der i et revideret undervisningsmateriale tilføjes nye elementer – fx noveller og rollespil – med henblik på at sikre en bedre forståelse af begrebet sociale overdrivelser hos såvel elever som undervisere
- At opfølgningen på temadagen – forløbet med klassekontrakten og forældreinddragelse – beskrives mere dybtgående, så det betones, at der her er tale om væsentlige elementer i det samlede koncept
- At der indarbejdes en simpel selvevaluering i konceptet. Det vil gøre det muligt for underviserne at undersøge effekten af deres indsats og vil – hvis man i klassen gentager evalueringen efter fx 6 og 12 måneder – kunne være med til at sikre både læreres, elevers og forældrenetværks fortsatte fokus på metoden/de unges sociale overdrivelser
- At en afvikling af forløbet meldes ud til klassens faste lærere i så god tid, at forberedelse og afholdelse af temadage og forældremøder kan indarbejdes i årsplanerne
- At tal om andre unges rygeadfærd m.v. ikke indgår i undervisningsmaterialet, men at aktuelle tal i stedet gøres tilgængelige på Det Kriminalpræventive Råds hjemmeside eller ved links til Sundhedsstyrelsen el.lign.

Kapitel 1

Om afprøvningens formål og ændrede forudsætninger

Det Kriminalpræventive Råd har med afprøvningen af 'Alle de andre gør det' ønsket at få undersøgt konceptets virkninger/effekt – med henblik på en vidensbaseret videreudvikling af undervisningsmaterialet, lærervejledningen m.v..

Evalueringen har haft til formål dels at belyse implementeringen af konceptet på skolerne og dels at undersøge forløbenes effekt på de unges sociale overdrivelser og reelle risikoadfærd.

Undervisningsmaterialet tager afsæt i teorierne om social pejling, hvor en bevidstgørelse, om, "at alle de andre *ikke nødvendigvis* gør det", i andre undersøgelser har vist sig at kunne forebygge/reducere børns og unges risikoadfærd². Menneskers – og her ikke mindst børn og unges – adfærd er til en vis grad bestemt af, hvad vi tror, at andre gør, og af hvad vi tror, at andre forventer af os. For mange unge er det meget vigtigt at leve op til de oplevede normer. Så hvis man tror, at 'alle de andre' ryger eller drikker/tager stoffer/stjæler i meget større omfang end det rent faktisk er tilfældet, kan det få betydning for, om man selv vil begynde at ryge/drikke osv. Formålet med undervisningsforløbet er derfor at få eleverne til at forholde sig kritisk og realistisk til fortællingerne (egne og kammeraternes), om hvad *alle* de andre gør, så de ikke begynder at gøre ting, som de ikke har lyst til – i en fejlagtig tro på, at de dermed lever op til normerne.

I "Alle de andre gør det" er det valgt at sætte ind på 6. klassesetrin med en temadag med fokus på rygning. Dagen skal afsluttes med udfærdigelse af en klassekontrakt og følges op med et forældremøde, som gerne skulle resultere i etablering af et forældre-netværk. Hensigten er således at få etableret et fælles udgangspunkt for skolens, forældrenes og elevernes fremtidige opmærksomhed på sociale overdrivelser, med henblik på at nedsætte elevernes risikoadfærd i ungdomsårene.

Afprøvningen af "Alle de andre gør det" har fundet sted i perioden 2012 til 2015. Den danske folkeskole har i denne periode undergået ret voldsomme forandringer. Skolereform, kommunale besparelser og nedgang i elevtal har blandt andet medført skolelukninger og opdeling af skoler med indskoling/mellemtrin (0. til 6. klassesetrin) og overbygningsskoler (7. til 9./10. klassesetrin).

Dette har haft stor betydning både for afprøvningen og for evalueringen. Konceptet er udviklet ud fra en forudsætning om, at flertallet af danske skoleelever går på den samme skole og følger den samme klasse i hele grundskoleforløbet, hvilket nu ikke længere er tilfældet.

I de to udpegede forsøgskommuner, Bornholm og Frederikssund, skulle en meget stor del af eleverne ganske kort tid efter afviklingen af temadagen enten skifte skole eller splittes op i nye classesammensætninger. I den situation blev både udfærdigelse af en klassekontrakt og afholdelse af forældremøde om rygning/social overdrivelser nedprioriteret eller helt fravalgt.

Evalueringen af materialets virkning på de deltagende elever er derfor alene kommet til at vedrøre den eventuelle effekt af en enkelt temadag, afholdt i slutningen af 6. klasse – uden de klassekontrakter og de forældremøder/-netværksdannelser som i undervisningsmaterialet er medtænkt som væsentlige faktorer.

² Balvig, Holmberg og Sørensen: "Ringstedforsøget – Livsstil og forebyggelse i lokalsamfundet". DJØF forlag. 2005.
Balvig og Holmberg: "Flamingoeffekten – Sociale overdrivelser og social pejling". DJØF forlag. 2014.

På Bornholm blev 6. klasserne ved afprøvningen i 2012 delt op i forsøgsklasser (som afholdt en temadag) og kontrolklasser. Ved 1års-opfølgningen i foråret 2013 var eleverne blevet samlet i nye klasser/skoler – på tværs af forsøgs- og kontrolgrupperne. Det måtte konstateres, at datamaterialet fra Bornholm nu var behæftet med stor usikkerhed, samtidig med at der ikke kunne dokumenteres sikre effekter af temadagen. Derudover var det dokumenteret (se kapitel 2 om implementering af undervisningsmaterialet), at temadagen i Bornholms Kommune ikke havde været gennemført efter Det Kriminalpræventive Råds anvisninger. På den baggrund er det besluttet ikke at medtage eleverne fra Bornholm i evalueringens 3års-opfølgning.

For en uddybende beskrivelse af udviklingen i skolestrukturen i de tre kommuner i afprøvningsperioden henvises til kapitel 3.

Undersøgelsesdesign og deltagende kommuner

Evalueringen blev designet som et kvasiekperiment, hvor to forskellige grupper – forsøgs- og kontrolgruppen – skulle følges både før, 1 år og 3 år efter afviklingen af den i konceptet centrale temadag for elever i 6. Klasse. Formålet med at følge de to grupper – hvor den ene havde en temadag, og den anden gruppe ikke havde det – har været at undersøge, om anvendelsen af materialet/afvikling af en temadag også på et noget længere sigt kunne dokumenteres at have en effekt på børnenes/de unges sociale overdrivelser og på deres reelle risikoadfærd.

Inden afprøvningens start havde Det Kriminalpræventive Råd indgået aftale med Frederikssund og Bornholms kommuner om at deltage i evalueringen. Begge kommuner havde på det tidspunkt spredte erfaringer med 'Alle de andre gør det', men der havde ikke tidligere været en fælles brug af materialet på tværs af skolerne. I Frederikssund Kommune var det fra politisk hold besluttet, at samtlige 6. klasser skulle have et forløb med 'Alle de andre gør det', hvilket betød, at det ikke var muligt at lave en tilfældig allokering til forsøgs- og kontrolgruppen. Der var derfor behov for at finde en anden kommune, som kunne indgå som kontrolgruppe. Dette var ikke nogen nem opgave, da størstedelen af landets kommuner allerede havde taget metoden, social pejling, til sig. En opgørelse fra Videnscenter for Social Pejling fra 2011 viste således, at 84 af landets 98 kommuner arbejdede med social pejling i en eller anden form.³ Med hjælp fra Det Kriminalpræventive Råd fandt evaluator frem til Odsherred Kommune, der indvilgede i at indgå som kontrolgruppe. Kontakten med Odsherred Kommune kom først i stand umiddelbart inden sommerferien 2012, hvorfor den første spørgeskemaundersøgelse her først blev distribueret og besvaret i starten af 7. klasse.

Evalueringens metoder

Med henblik på tilvejebringelse af både kvalitativ og kvantitativ viden er der i evalueringen anvendt forskellige metoder, som til sammen skal sikre en bred og nuanceret viden om undervisningsmaterialet 'Alle de andre gør det' og dets effekt på de unges sociale overdrivelser og risikoadfærd.

De enkelte metoder er nærmere beskrevet i bilag 1.

³ Der er både tale om undervisning, information og konfrontation.

- **Spørgeskema**
Der er udsendt spørgeskema til eleverne inden temadagen, seks uger efter temadagen (kun for forsøgsgruppen), 1 år og 3 år efter temadagen.
- **Observation**
Der er foretaget deltagerobservation af fem temadage i Frederikssund.
- **Gruppeinterview med lærere**
Der er lavet gruppeinterview med de ansvarlige lærerteams (på to til fire personer) fra tre af de skoler, hvor der også blev lavet deltagerobservation.
- **Telefoninterview med lærere**
Der er foretaget telefoninterview med lærere fra seks af de bornholmske skoler. Én af lærerne udtalte sig om forløbet på to skoler, der havde afviklet temadagen sammen, og der er således indhentet viden fra syv ud af otte af Bornholms forsøgsskoler.
- **Gruppeinterview med elever**
Der er foretaget gruppeinterview med fire elevgrupper (af fire til seks personer) fra tre af de skoler, hvor der blev lavet deltagerobservation.

Empiriindsamlingen er foregået i flere tempi i løbet af evalueringens 3½årige periode – fra primo 2012 til medio 2015.

Kapitel 2 – om implementeringen

Undervisningsmaterialet 'Alle de andre gør det'

I dette kapitel analyseres undervisningsmaterialet 'Alle de andre gør det' og implementeringen af det på afprøvningens temadage.

Analysen er lavet på baggrund af observationer af temadage og interview af elever i Frederikssund samt interview af lærere fra både Frederikssund og Bornholm (se bilag 1 – Uddybning af metoderne). Hovedvægten er lagt på selve afviklingen af temadagen, men de indledende forberedelser og den – i afprøvningen mangelfulde – efterfølgende bearbejdning indgår også. Alle interview fandt sted 2-3 måneder efter temadagene i foråret 2012.

I 'Alle de andre gør det' arbejdes der videre med mange af de principper, som var gældende i Ringstedforsøget. Der er dog foretaget ændringer, som viser sig at have ret stor betydning for afviklingen af forløbene. I Ringstedforsøget var det en udefrakommende rollemodel – som var trænet i metoden – der stod for at gennemføre temadagene, hvilket sikrede en ensartethed på tværs af skoler og klasser. Med 'Alle de andre gør det' har Det Kriminalpræventive Råd forankret konceptet på den enkelte skole, og det er således blevet op til den enkelte lærer at fortolke og forvalte materialet.

Optakten

Før afprøvningen i foråret 2012 havde der både i Frederikssund og på Bornholm været afholdt informationsmøde for underviserne med oplæg af bl.a. repræsentanter fra Det Kriminalpræventive Råd. På mødet blev forløbet gennemgået, og det var muligt for deltagerne at stille afklarende spørgsmål. De interviewede undervisere har givet udtryk for tilfredshed med informationsmødet, og de har haft oplevelsen af, at mødet klædte dem på til at afvikle temadagen.

Størstedelen af underviserne i Frederikssund blev i god tid orienteret om, at de skulle gennemføre et forløb med 'Alle de andre gør det', mens underviserne på Bornholm først meget sent blev præsenteret for opgaven. Det betød, at de bornholmske undervisere i meget begrænset omfang fik tid til og mulighed for at planlægge afviklingen af dagen – herunder til at informere og inddrage forældrene i forløbet.

Ud over informationsmødet har underviserne haft undervisningsmaterialet med lærervejledning til brug for forberedelse af temadagen. Der har generelt været enighed blandt lærerne, om at materialet 'Alle de andre gør det' klædte dem på til at afvikle temadagen:

"Alt står i undervisningsmaterialet – det er som en drejebog. Jeg vil mene, at en uden læreruddannelse kan gennemføre temadagen. Hvis man kan samle et skab med en manual, så kan du også følge det forløb."

Der var dog også lærere, der på trods af materialets anvendelighed udtrykte kritik af det:

"Det fremgår ret tydeligt af materialet, hvad formålet er [...], men det er mere den praktiske del, der ikke er helt tydelig. Som lærer vil man

gerne have en plan for, hvad tid man starter, og hvor lang tid man skal bruge på de forskellige dele. Jeg synes, at det er et rodet materiale. Formål og det praktiske er blandet en lille smule sammen – jeg kunne godt tænke mig en tydeligere opdeling.”

En anden lærer understøttede dette:

”Da jeg først havde brugt 3-4 timer på det, var jeg klar over, hvad der skulle ske. Jeg synes, at det var meget rodet. Materialet er superfint tænkt, men det er kun ’på vej’. Der er nogle gode takter i det, men det kan godt blive bedre.”

Forberedelsen af temadagen

I 'Alle de andre gør det' anbefales det, at der inden afviklingen af temadagen afholdes et fagligt forberedende forløb af to ugers varighed i den daglige matematikundervisning. Formålet er at gøre eleverne klar til de øvelser, som de skal arbejde med på selve temadagen.

I Frederikssund havde lærerne fulgt vejledningen og ladet 6.klasserne arbejde med det forberedende matematikforløb, mens denne del for Bornholms vedkommende i overvejende grad ikke var blevet fulgt. En del undervisere fra Bornholm fortalte, at procentregning og statistik allerede havde været på skemaet, så i stedet for at afvikle det forløb, der er beskrevet i 'Alle de andre gør det', valgte de at lave en kort opsummering af stoffet. Med tanke på at undervisningsplanerne laves et år i forvejen, illustrerer dette meget godt, at underviserne skal informeres om forløbet i god tid, så de har mulighed for at tænke det ind i den samlede årsplan.

Antallet af forberedelsestimer, som lærerne angav at have brugt til at planlægge forløbet, svingede mellem fire og 12. I timetallet var inkluderet: deltagelse i informationsmøde, koordination med andre lærere, indhentning af tal til røgrapporten hos en 9. klasse, forældreorientering – herunder forældremøde mm. Det ret forskellige antal forberedelsestimer vidner om, at lærerne har haft meget forskellige forudsætninger og muligheder for at planlægge og gennemføre forløbet. Ud fra de indsamlede data er det ikke muligt at vurdere, om lærernes forberedelsestid har haft betydning for temadagenes begrænsede effekter.

Det er undervisernes opgave at bestemme, hvor mange klasser der skal deltage i temadagen. Forløbet kan både afvikles i de enkelte klasser, på tværs af skolens klasser og på tværs af skoler. Af undervisningsmaterialet fremgår det, at sandsynligheden taler for, at jo flere klasser, der er involveret, jo større er effekten.

Der var kun to skoler i evalueringen, der valgte at afvikle forløbet sammen. Et par af de skoler, der gik til og med 6. klasse, oplyste, at de var gået sammen om at indhente tallene til røgrapporten hos den lokale 9. klasse. Her har der således været etableret et samarbejde i forbindelse med forberedelserne.

På de skoler, hvor der var flere 6. klasser på en årgang, har der været en eller anden form for samarbejde på tværs af klasserne. Nogle steder blev der arbejdet med hele materialet på tværs af klasserne, mens der andre steder var tale om fælles diskussioner og opsamling.

Temadagen

Det fremgår af undervisningsmaterialet, at temadagen forventes at have en varighed på seks timer. På Bornholm brugte underviserne mellem tre og fem undervisningstimer, mens de temadage, vi observerede i Frederikssund, havde en varighed på mellem fem og syv timer. En underviser fra Bornholm forklarede det lave timetal med den manglende forberedelsestid.

"Vi brugte tre timer. Havde vi haft tid til at forberede det bedre, havde vi brugt mere tid."

De store variationer i timetallet understøtter billedet af, at afprøvningens temadage ikke forløb ens på tværs af skolerne, og at de unge har været genstand for meget forskellige indsatser.

Dagsprogrammet

I 'Alle de andre gør det' er der beskrevet et dagsprogram med otte punkter, som underviserne skal følge. Af undervisningsmaterialet fremgår det, at det – af hensyn til elevernes erkendelsesproces og kriminalpræventive udbytte – har stor betydning, at systematikken og rækkefølgen overholdes (Alle de andre gør det: 9). Programmet består af en indledende matematikøvelse, efterfulgt af forskellige refleksions- og diskussionsøvelser. For at eleverne kan opnå et udbytte af temadagen, er det en forudsætning, at de er i stand til at løse simple matematikopgaver, hvori der er indeholdt statistik og procentregning, og at de behersker arbejdet med abstrakte begreber.

Indledningsvist fremlægger læreren 'røgrapporten'. Denne rapports tal bygger på besvarelser fra den enkelte klasse, fra skolens 9. klasse (eller naboskolens 9. klasse) og fra de nationale tal, der er angivet i røgrapporten. De fortrykte tal er hentet fra Sundhedsstyrelsen, men da tallene er fra 2006, hvor materialet blev lavet, er de i dag meget forældede. For at sikre, at der arbejdes med de nyeste tal, bør der derfor ikke være fortrykte tal i røgrapporten, men i stedet henvises til Det Kriminalpræventive Råds eller Sundhedsstyrelsens hjemmeside.

Efter fremlæggelse af røgrapporten går klassen i gang med den indledende matematikdel (Gruppearbejde 1). Her skal eleverne udfylde diagrammer, hvor deres forestillinger om andre unges rygeadfærd stilles op over for den faktiske virkelighed.

I enkelte klasser så vi eksempler på elever, der ikke var i stand til at lave matematikdelen korrekt. Det betød, at de aldrig fik fremskaffet de rigtige tal og diagrammer, der skulle ligge til grund for den efterfølgende diskussion. I langt de fleste tilfælde oplevede vi dog, at eleverne ikke blev udfordret af matematikøvelsen – den blev vurderet som værende for nem og ensformig og uden nævneværdig tankemæssig udfordring. Nogle matematiklærere gav således også udtryk for, at den lange optakt ikke er nødvendig for at kunne løse de opgaver, der skal laves på temadagen.

Udarbejdelsen af diagrammerne skal bidrage til, at eleverne får visualiseret forskellen mellem deres (ofte) overdrevne forestillinger og den faktiske virkelighed. Dette kan rent didaktisk være en god øvelse, men der synes at være behov for at gøre den mere udfordrende. Observationerne underbyggede, at tegne-klippe-klistre-elementet havde svært ved at fange en del af drengene, samtidig med at nogle af pigerne gik mere op i design og farver end i diagrammernes dokumentation af de sociale overdrivelser.

Derudover skal det nævnes, at der i flere af de observerede klasser var elever, som meget kategorisk gav udtryk for, at de ikke troede på røgrapportens tal.

I de resterende øvelser på temadagen skal eleverne introduceres for begrebet sociale overdrivelser og diskutere, hvordan disse opstår, og hvordan man kan undgå, at de opstår. Afslutningsvist skal eleverne udforme en klassekontrakt, hvor de direkte skal forholde sig til, hvordan de i fællesskab kan undgå, at klassens elever begynder at ryge.

Lærerne gav generelt udtryk for, at der var en fin progression i øvelserne, men flere lærere og elever efterspurgte mere variation og bevægelse, da det bliver en meget lang og stillesiddende dag:

"[Eleverne] kunne godt tænke sig, at der havde været mere bevægelse. At de havde skullet løbe nogle poster og svare på et eller andet. De synes, at det var at sidde ned hele dagen."

Ud over den manglende variation i opgavetyper var det også evaluators oplevelse af de observerede temadage, at det var svært for underviserne at få gang i gruppedrøftelserne. På trods af at det var en gruppe erfarne lærere, vi observerede, havde de problemer med at få eleverne motiveret og engageret i diskussionerne om sociale overdrivelser. Det blev nemt en abstrakt diskussion, som eleverne havde svært ved at forholde sig til. Stort set ingen af eleverne havde erfaringer med rygning, og de havde svært ved at forstå, hvorfor de skulle diskutere emnet. For hvorfor skal man snakke om rygning, når nu man ikke ryger? Diskussionerne fungerede bedst om emner som iPhone, iPad, sengetider og lignende. Disse emner er en del af elevernes hverdagsliv, hvilket gør dem mere relevante og vedkommende.

Behov for begrebsafklaring

Observationerne viste, at begrebet 'sociale overdrivelser' bliver brugt på forskellige måder, og der kan således skelnes mellem en bevidst og en ubevidst dimension af begrebet. Med den bevidste brug forstås de sociale overdrivelser, der gøres brug af, når overdrivelserne bruges til at opnå noget – fx 'Alle de andre må være ude til kl. 24., så må jeg ikke også?' Den bevidste brug af begrebet bliver særligt brugt af eleven i forældre-barn-relationen, og formålet med overdrivelserne er her at opnå noget helt konkret. Denne forståelse af begrebet kan eleverne nemt relatere til.

Heroverfor er den mere ubevidste brug af begrebet, som er langt mere uhåndgribelig og svær at indfange. Denne forståelse handler om de overdrivelser, som vi bærer på – og tilpasser vores handlinger efter – uden at tænke over det. I undervisningsmaterialet er det denne forståelse, der adresseres, da det netop handler om at stille elevernes forestillinger over for den faktiske virkelighed.

At kunne forstå og arbejde med den mere ubevidste brug af begrebet kræver en vis grad af abstrakt tænkning. I 'Alle de andre gør det' foreslås det således også, at eleverne inden temadagen arbejder med abstrakte begreber i danskfaget. Men det er ikke et krav til forløbet, og evaluator er ikke bekendt med, at nogle af de deltagende klasser har haft et særligt fokus på abstrakte begreber i optakten.

På trods af lærernes udtalelser om, at de havde følt sig klædt på til at gennemføre temadagen, viste observationer af temadagene, at lærerne ikke i tilstrækkelig grad havde forståelse for metoden social pejling som forebyggelsesstrategi. Det betød blandt andet, at lærerne på temadagen generelt havde svært ved at få ordentlig gang i diskussionerne om de ubevidste sociale overdrivelser. Lærervejledningen bør derfor udbygges med en mere udførlig beskrivelse af metoden.

Derudover vil undervisningsmaterialet med fordel kunne tilføjes øvelser, der ville kunne hjælpe både elevernes erkendelse/refleksion og lærerens formidling på vej. En mulighed kunne være at tilføje nogle noveller eller rollespil, da det vil give eleverne noget mere konkret at diskutere ud fra. Med henvisning til at mange af eleverne på temadagen ikke kunne forstå, at man overhovedet skulle diskutere 'noget så klamt som rygning', skal det pointeres, at der i sådanne øvelser også vil kunne arbejdes med andre emner/temaer, hvor det vides, at børn og unge generelt bærer på sociale overdrivelser.

Den afsluttende klassekontrakt

Temadagen skal ifølge konceptet sluttes af med indgåelse af en klassekontrakt, som eleverne med deres underskrift forpligter sig til at følge. Kontrakten menes at være afgørende for effekten af forløbet, da den forpligter eleverne frem i tiden.

Klassekontrakterne har i afprøvningen langt fra fået den centrale rolle, som de i materialet er tiltænkt. For alle de skoler, der kun går til og med 6. klasse, har det ikke været meningsfuldt at indgå en kontraktlig forpligtelse, hvorfor der i størstedelen af disse klasser ikke er indgået nogen aftale. For en stor del af de resterende klassers vedkommende har forløbet omkring kontrakten ikke været hensigtsmæssigt. I skabelonen til klassekontrakten (bilag 13 i undervisningsmaterialet) er der opstillet seks punkter, hvilket indirekte indikerer, at der maksimalt må opstilles seks forslag. Det er ikke beskrevet, hvordan der skal opnås enighed om disse forslag. Skal alle være enige, for at et forslag kan besluttet? Kan der nedlægges veto? Hvilken karakter skal forslagene have? Undervisningsmaterialet giver ikke svar på disse spørgsmål, hvilket på de observerede temadage meget tydeligt var med til at gøre processen omkring udarbejdelsen af klassekontrakten diffus og ustruktureret.

Konceptet forudsætter indirekte, at der er en positiv samarbejdsånd i arbejdet med at lave kontrakten, og at der er konsensusvilje hos både elever og lærere, hvilket man ikke kan regne med i alle klasser, hvor forholdet til de faste lærere også kan spille ind. Det er således nødvendigt, at det i materialet bliver tydeligere beskrevet, hvordan forløbet med klassekontrakten kan/skal gennemføres.

For at klassekontrakten kan få en værdi for elever og lærere, er det nødvendigt, at den har et reelt indhold, og at de involverede føler ejerskab til den. Elevinterviewene indikerer dog, at dette ikke er tilfældet. En elev fortæller:

"Vi havde ét punkt på kontrakten, for folk ville gerne bare hjem, så til alle forslagene sagde de 'det gider vi ikke'. Vi aftalte, at hvis der var én, der røg, skulle vi sige, at det skulle de lade være med. Mange blev negative over, at andre skulle bestemme, om folk ville ryge. Det er ikke alle, der har skrevet under."

Citatet illustrerer meget godt, hvordan nogle klassekontrakter er blevet lavet i hastværk og reelt er endt med at være uden indhold og tilslutning.

Flere elever beretter om, at de godt kan huske, at de har lavet en kontrakt, men de kan ikke huske indholdet, hvilket gør den værdiløs som forebyggelsesredskab.

Eleverne blev i en 6ugers opfølgning spurgt om deres holdning til klassekontrakten. På trods af at kontrakterne ikke havde fået den funktion, som de var tiltænkt, var forsøgsgruppen generelt positivt stemt over for dem. Ca. 60 pct. syntes, at det var en god eller meget god idé at lave en klassekontrakt, mens under 10 pct. synes, at det var en mindre god eller dårlig idé.

I interviewene med lærerne fremgik det, at det efterfølgende arbejde med klassekontrakten ikke havde levet op til det, der er beskrevet i undervisningsmaterialet. I 'Alle de andre gør det' fremgår det, at klassekontrakten skal hænges op i klassen, underskrives af alle elever og udsendes til forældrene. Evaluator har ikke oplevet eller hørt om kontrakter, der er blevet underskrevet og distribueret til forældrene, og der er en del eksempler på, at arbejdet med klassekontrakten ikke er blevet gjort færdig efter temadagen.

Forældreinddragelse

Ifølge 'Alle de andre gør det' er forældreinddragelse en forudsætning for, at resultatet bliver optimalt (Alle de andre gør det: 6). Forældrene skal således informeres om forløbet inden, men endnu vigtigere skal de på et efterfølgende forældremøde præsenteres for resultaterne fra temadagen og begrebet sociale overdrivelser.

De fleste klasser i forsøgsgruppen har afholdt et forældremøde umiddelbart efter temadagen, men mange steder var det ikke temadagen, der var det vigtigste emne på mødets dagsorden. På Bornholm fortalte flere lærere, at de enten ikke kunne/ville nå at indkalde til forældremøde, bl.a. fordi der allerede var planlagt informationsmøde om lejrskole eller skole-hjem samtaler. På skoler med klasser til og med 6. gav det ikke givet mening at lave forpligtende aftaler i forældregruppen, da denne blev opløst umiddelbart efter temadagen.

Ifølge de interviewede lærere var erfaringerne fra de (få) forældremøder, der i forbindelse med afprøvningen var blevet holdt efter temadagen, at det havde været gode møder, hvor eleverne havde præsenteret det arbejde, de havde lavet på dagen, hvilket havde givet anledning til mange nysgerrige spørgsmål fra forældregruppen. Der var dog også eksempler på, at forældrene havde været meget skeptiske, og at de havde haft svært ved at forstå, hvorfor de skulle til et forældremøde om rygning, da deres børn var alt for unge til at ryge. En lærer fortalte bl.a., at nogle forældre meldte fra, da de hørte, at emnet var rygning.

Det fremgår af undervisningsmaterialet, at lærerne ikke må nævne begrebet sociale overdrivelser inden temadagen – hverken for elever eller forældre. Det giver underviserne en noget svær formidlingsopgave i forhold til at præsentere temadagen for forældrene – og dermed gøre invitationen til det efterfølgende forældremøde relevant og vedkommende. Da arbejdet med social pejling/normativ spejling efterhånden er blevet en meget udbredt metode i Danmark, kan det overvejes, om det i 'Alle de andre gør det' er muligt/nødvendigt at fastholde et 'overraskelseselement' som udgangspunkt for elevernes erkendelsesproces.

I 1års-opfølgningen blev underviserne spurgt, om der var lavet forældrenetværk i klasserne i forbindelse med temadagen. Det viste sig, at der var etableret netværk i 18 klasser, men at ingen af dem var dannet i forlængelse af arbejdet med 'Alle de andre gør det'.

I 3års-opfølgningen (der omfatter 16 9.klasser i forsøgsgruppen og 11 9.klasser i kontrolgruppen) svarede underviserne, at der var etableret forældrenetværk i hhv. 6 og 5 klasser.

Det må således konkluderes, at den evaluerede afprøvning af 'Alle de andre gør det' ikke har levet op til konceptets forudsætninger, om at den indledende temadag skulle skabe basis for et efterfølgende samarbejde mellem skole og forældre omkring de unges sociale overdrivelser med henblik på at reducere elevernes risikoadfærd. Men da afprøvningen som tidligere beskrevet har fundet sted i en uheldigt valgt periode, kan det ikke udelukkes, at konceptet under mere gunstige omstændigheder kan føre til den ønskede, styrkede forældreinddragelse.

Krav til læreren

Med Det Kriminalpræventive Råds ændringer i forhold til det oprindelige koncept fra Ringstedforsøget har klassens faste lærere fået en meget central rolle. Helt overordnet er underviserne ansvarlige for, at konceptet følges, og at indholdet og budskabet i 'Alle de andre gør det' formidles til eleverne. Derudover skal de på temadagen også indtage rollen som proceskonsulenter.

Et forløb med 'Alle de andre gør det' stiller særlige krav til lærerne, som på temadagen skal forholde sig til den manualbaserede undervisning. Evaluators observationer og de efterfølgende interview viste meget tydeligt, at lærerne følte sig meget papirbundet under afviklingen af temadagen. Det er et meget stramt koncept, hvor den enkelte lærer i udgangspunktet har meget små frihedsgrader. Lærerne var tydeligvis ikke helt fortrolige med materialet og måtte løbende orientere sig i dagsprogrammet. Der var blandede holdninger til det manualbaserede program lærerne imellem, og en del kunne se både fordele og ulemper ved konceptet:

"Når man står med konceptet som et nyt koncept, man ikke har arbejdet med før [...], så fungerer det rigtig fint, at man står med en manual, hvor man bare kan bladre op, og så starter man. Det, der så er ulempen – og det er det, der fungerer mindre fint – det er, at det hurtigt bliver meget stift. Det er også et spørgsmål om, hvordan man er vant til at undervise. Det var ikke en undervisningsform, der passede nogle af os undervisere særlig godt, for vi er ikke vant til, at det er sådan, det fungerer. Vi er vant til, at vi har styr på vores tid, at vi ved, hvad vi snakker om, og hvor vi skal hen. Og det her var lidt mere, nu tager vi et skridt af gangen, og så ser vi, hvor vi ender. Til trods for at vi havde læst det igennem og diskuteret, hvordan dagen skulle slutes af, så blev det stadig lidt stift, og for børnene virkede vi nok mere formelle. Og det er så ulempen."

Det kan ikke forventes, at der opnås det fulde udbytte af metoden og materialet, når lærerne har deres primære fokus på at huske rækkefølge og indholdet i dagsprogrammet. En forudsætning for at arbejdet med materialet kan få effekt, må derfor være, at underviserne er hjemmevante i materialet. Kun herved kan de bruge deres ressourcer positivt på at undervise og inddrage eleverne.

Udover at sikre at temadagen afvikles som beskrevet, har underviserne også til opgave at fungere som proceskonsulenter. Den rolle indebærer, at lærerne skal agere neutralt og gennem dialog og inddragelse understøtte elevernes erkendelsesproces. Samtlige lærere gav udtryk for, at de var hjemmevante i rollen som proceskonsulent:

"Når vi arbejder med emner, prøver jeg at være fødselshjælper – lade dem selv få erkendelsen. Derfor er det ikke unaturligt at indtage den rolle."

"Børnene skal opleve selv at tilegne sig viden og formidle den til hinanden. Det er generelt måden, vi arbejder på."

Overordnet viste observationerne, at lærerne helt naturligt agerede proceskonsulenter, og at de trak på de redskaber, der ligger i rollen. Vi så dog også – både i observationer og lærerinterview – eksempler på, at lærerne meget stærkt fordømte rygning, og de bar således en grad af normativitet med sig. I en af vores observationer oplevede vi, at en lærer under arbejdet med klassekontrakten begyndte at fortælle om livet som tidligere ryger. Læreren fortalte, at det er forfærdeligt at begynde at ryge, og at behovet efter smøger og manglende penge betyder, at man bliver nødt til at lyve og stjæle.

En anden lærer berettede om, at hun syntes, der manglede noget faglighed omkring anatomi og fysiologi, hvilket hun derfor havde fortalt eleverne om.

Det er ikke proceskonsulenten, der er på spil i disse eksempler. Det er en underviser, der afviger fra konceptets teorier om social pejling, og som trækker på idéer om, at skræmmekampagner og/eller oplysning virker i et forebyggelsesøjemed.

Eksemplerne vidner om, at selv om lærerne i deres tilgang har haft et ønske om at være tro mod konceptet, så kommer de let til i selve afviklingen af temadagen at tilføje deres egen fortolkning. Manualen har en høj detaljeringsgrad, og de har ikke på forhånd været bekendt med materialet. Det er derfor forståeligt, at lærerne ikke formår at følge konceptet slavisk.

At arbejde med social pejling/socialt overdrivelser som metode i en forebyggelsesindsats kræver en høj grad af forståelse for metoden. En sådan forståelse har lærerne ikke i tilstrækkeligt omfang opnået via undervisningsmaterialet og den medfølgende lærervejledning.

Opsummering

Om organiseringen

Evalueringen af implementeringen viste, at der i afprøvningen havde været store forskelle på antallet af forberedelsestimer og temadagens længde, hvilket dokumenterer, at temadagene ikke er forløbet ens på tværs af de deltagende klasser. En del af forklaringen på dette var den meget sene igangsætning af forløbet på Bornholm. Men da der også blev observeret store forskelle i måden, hvorpå temadagen blev afviklet i Frederikssund, må den vigtigste årsag tilskrives den nuværende organisering af forløbet. Det stringente og meget detaljerede koncept kræver en høj grad af erfaring og fortrolighed med undervisningsmaterialet, og det har de deltagende lærere ikke haft.

Hvis ansvaret for temadagen fortsat placeres hos klasselæreren på et bestemt klassetrin, vil det hvert år være nye lærere, der vil blive ansvarlige for afvikling af forløbet. Denne organisering synes at være uhensigtsmæssig, da man derved som lærer aldrig vil opnå rutine, ensartethed i afviklingen og forståelse for metoden.

Evaluator skal derfor foreslå, at der ændres på den nuværende organisering, og at ansvaret for forløbet placeres hos en fast – og dermed rutineret – intern eller ekstern underviser.

Vælger man at fastholde ansvaret for gennemførelsen af 'Alle de andre gør det' på skolerne, kan det foreslås, at hver skole vælger to-tre lærere, som gøres ansvarlige for forløbet. Disse lærere bør så modtage en grundig oplæring i metoden og i samarbejde med klassens lærere stå for afvikling af temadagene. På den måde kan det sikres, at forløbet afvikles efter planen, samtidig med at klasselæreren efterfølgende kan bringe elementer fra temadagen ind i klassens undervisning og diskussioner.

Hvis ansvaret placeres hos en ekstern underviser, kan der peges på muligheden for at uddanne kommunens SSP-konsulenter i metoden.

Om placering på klassetrin

Afprøvningen af 'Alle de andre gør det' fandt sted i slutningen af 6. klasse. Med den nye skolestruktur, hvor mange skoler kun går til og med 6. klasse, er dette et problem, da mange af eleverne kort tid efter temadagen vil skulle skifte til andre skoler og/eller vil blive splittet op i nye klassekonstellationer.

Evalueringen har vist, at mange klasser ikke fik lavet en klassekontrakt, da det ikke gav mening, når nu eleverne snart skulle gå i nye klasser.

Helt tilsvarende har evalueringen vist, at afprøvningen af materialet ikke har ført til større inddragelse af forældrene eller etablering af forældrenetværk.

Dermed må to meget væsentlige elementer i forløbene konstateres at have været stort set fraværende i afprøvningen, hvilket kan være en medvirkende årsag til, at der hverken i 1års- eller 3års-opfølgningen har kunnet dokumenteres egentlige effekter i forhold til de unges rygevaner eller risikoadfærd i øvrigt.

Temadagen bør derfor fremover placeres på et andet tidspunkt i skoleforløbet. På baggrund af erfaringerne med elever, der har svært ved at forholde sig til de abstrakte begreber, der anvendes i undervisningen, skal det fra evaluators side foreslås, at temadagen flyttes til starten af 7. klasse. Dette vil give klassens (nye) lærere mulighed for at følge intentionerne i undervisningsmaterialet om at arbejde med metoden fremadrettet – frem for alene at lade diskussionen omkring sociale overdrivelser foregå på selve temadagen. Med en sådan placering/timing vil forløbet også kunne indgå som en naturlig del af arbejdet med at inddrage forældregruppen, som på de mange overbygningsskoler vil have en ny sammensætning.

Anbefalingen om at flytte forløbet til 7. klasse strider imod resultaterne fra tidligere undersøgelser (Ringstedforsøget og Greveforsøget⁴), hvor det konkluderedes, at effekten af arbejdet med de sociale overdrivelser er størst i de yngre klasser. De tidligere studier har konkluderet, at det er bedst at arbejde med de sociale overdrivelser, *inden* de unge begynder med risikoadfærden. Heroverfor er det evaluators erfaring på baggrund af observationerne, at mange elever i 6. klasse har svært ved arbejdet med de abstrakte begreber, hvilket kan tale for at flytte temadagen fra 6. til 7. klasse.

Derudover viser 3års-opfølgningen med stor tydelighed, at de unges risikoadfærd for alvor først tager fart i 8. og 9. klasse (se kapitel 3), hvorfor man fortsat vil kunne gennemføre indsatsen, inden de unge i større tal begynder at ryge, drikke, prøve stoffer etc.

Om undervisningsmaterialet

Evalueringen har vist, at der er behov for at gentænke konceptet og herefter revidere materialet.

Observationerne har vist, at eksempelvis tidsrammerne og dagsforløbet varierer meget voldsomt, og nogle undervisere beskrev manualen som rodet og ufærdig. De forældede, fortrykte tal i røgrapporten bør erstattes af links til aktuelle oplysninger.

Evaluering har vist, at lærerne havde svært ved at få ordentligt gang i diskussionerne omkring de sociale overdrivelser, og der vil derfor med fordel kunne tilføjes nogle øvelser med eksempelvis rollespil eller små noveller. Rollespil vil kunne tilføre bevægelse og dynamik ind i temadagens program. Noveller vil kunne bidrage til en tydeligere begrebsafklaring i forhold til sociale overdrivelser og deres betydning for vores adfærd.

Der er derudover behov for at få lavet en bedre beskrivelse af processen omkring klassekontrakten, ligesom det bør overvejes, om den fortsat kun skal fokusere på rygning, eller om den mere bredt kan forholde sig til, hvordan de unge kan minimere deres egne og klassekammeraternes sociale overdrivelser.

Siden Ringstedforsøget og udviklingen af 'Alle de andre gør det' har der været en meget markant udvikling i den samfundsmæssige holdning til og lovgivning omkring rygning. Der kan derfor være behov for, at man i manualen giver underviserne vejledning i forhold til at håndtere den stærke fordømmelse af rygning, som risikerer at komme til udtryk under temadagen: Hvad gør lærerne, hvis der er elever, der

⁴ Balvig og Holmberg: "Greveforsøget" – et forsøg med udvikling af forebyggelsesmetoden social pejling i Greve kommune". Videncenter for Social Pejling. Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet. 2010.

ryger? Hvad gør de i forhold til de elever, der har forældre, der ryger? Og hvordan sikrer de, at det er sociale overdrivelser og ikke kun rygning, der bliver det centrale?

Om rygning som indikator for risikoadfærd

Spørgeskemaundersøgelserne har – ikke uventet – dokumenteret, at der fra 6. til 9. klasse sker en markant udvikling i de unges risikoadfærd. Andelen af elever, som i 9. klasse jævnligt drikker sig fulde og har oplevet problemer i forbindelse med alkohol er således større end andelen af rygere. Det kan derfor overvejes, om valget af rygning som fokuspunkt for 'Alle de andre gør det' i en revideret udgave bør skiftes ud eller suppleres med alkohol.

Kapitel 3 – om temadagens effekt

Analysens grundlag

Som omtalt i kapitel 1 er afprøvningens og evalueringens forudsætninger ændret væsentligt på grund af forandringer i skolestrukturen m.m. i de deltagende kommuner. Ændringerne i antallet af skoler med hhv. 6., 7. og 9. klasser fremgår af nedenstående tabel. Der er i både før-, 1års- og 3årsmålingen sendt skemaer ud til samtlige elever/klasser⁵.

Tabel 1: Oversigt over skoler med hhv. 6., 7. og 9.klasser i før-, 1års- og 3års-målingen

Deltagelse i:	Antal skoler Bornholm	Antal skoler Frederikssund	Antal skoler Odsherred
Før-måling 2012	14	10	6 ⁶
1 år efter 2013	10	7	6
3 år efter 2015	Indgår ikke	4	4

I denne afsluttende evaluering tages der afsæt i de besvarede spørgeskemaer fra forsøgskommunen Frederikssund og kontrolkommunen Odsherred.

Tabel 2: Antal skemaer, som indgår i rapporten

	Før- måling	1 år efter temadag	3 år efter temadag	I alt
Forsøgsgruppe	412	360	249	1021
Kontrolgruppe	250	220	190	660
I alt	662	580	439	1681

Til sikring af validiteten i den kvantitative analyse er der foretaget en række tjek af baggrundsvariabler.

Der er foretaget sammenligninger på følgende parametre:

- Forældres økonomiske forhold
- Forældrenes beskæftigelsesgrad
- Etnicitet
- Familieforhold (om eleven bor med begge/enlige forældre/stedforældre)
- Køn
- Holdning til skolen
- Sammenhold i klassen
- Forældrenes rygevaner

⁵ Dog indgår Bornholms kommune som tidligere nævnt ikke i 3års-målingen.

⁶ Da før-målingen i kontrolkommunen først gennemførtes i begyndelsen af 7.klasse, kan der have været tale om, at der også i Odsherred er sket strukturændringer i 2012.

På ingen af disse variabler findes der statistisk signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolgruppen gennem hele evalueringens 3 års-periode.

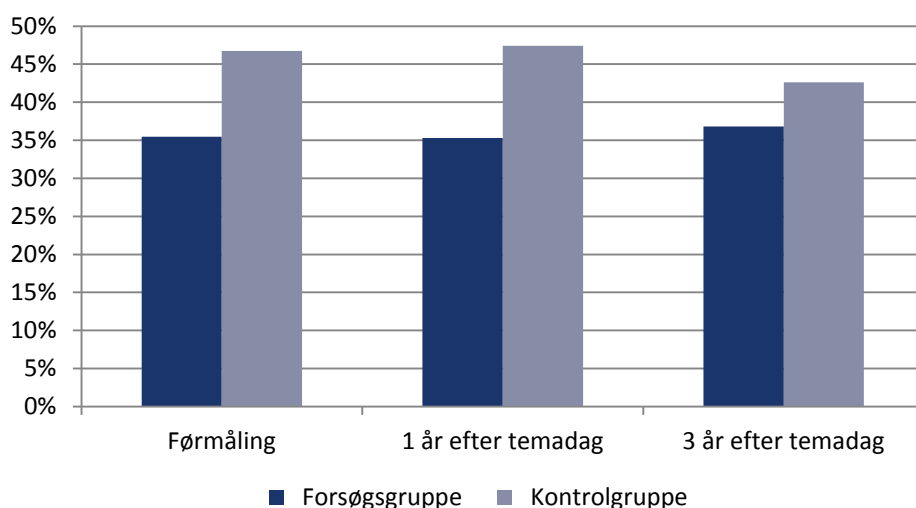
Beskrivelse af alle signifikante forskelle i før-, 1 års- eller 3 årsmålingerne

Vedrørende elevernes holdning til skolen var forsøgsgruppen i 1 års-målingen signifikant mere positive end kontrolgruppen. I før- og 3 års-målingerne var forskellene ikke signifikante – men i 9. klasse var det nu kontrolgruppen, der havde den mest positive holdning til skolen.

Vedrørende sammenholdet i klassen vurderedes dette i før- og 1 års-målingerne signifikant bedre i forsøgsgruppen end i kontrolgruppen, men forskellen var stort set udlignet i 3 års-målingen. De her fundne forskelle er så små og svingende over tid, at de ikke vurderes at have haft betydning for effekten af 'Alle de andre gør det'.

Vedrørende forældrenes rygevaner må det konstateres, at der i hele 3 års-perioden har været flest rygere blandt kontrolgruppens forældre. Forskellene var statistisk signifikante i før- og 1 års-målingerne, men var udlignet noget i 3 års-målingen. Dette resultat taler for, at det i evalueringen kan forventes at finde en større andel af rygere blandt eleverne i kontrolgruppen, da disse i højere grad har været under påvirkning af rygende forældre under opvæksten.

Diagram 1: En eller begge elevens forældre ryger

Det skal i øvrigt her bemærkes, at andelen af unge, som vokser op i et hjem, hvor en eller begge forældre ryger, er relativt stor. Ifølge Sundhedsstyrelsens seneste opgørelse fra 2014 ryger 21% af de voksne danskere⁷. Tallene fra både forsøgs- og kontrolgruppen viser, at der er mange familier, hvor kun én af forældrene ryger – og det er således mere end hver 3. af eleverne, der bor sammen med mindst én voksen ryger.

⁷<https://sundhedsstyrelsen.dk/da/sundhed/tobak/tal-og-undersogelser/danskernes-rygevaner/~media/167312C4E4B5461DA420A1DBCC8AA1BF.ashx>

Resultater af spørgeskemaundersøgelserne

Som det fremgår af det foranstående, må det konstateres, at afprøvningen af 'Alle de andre gør det' blev iværksat på et ret uheldigt tidspunkt.

Flertallet af landets kommuner (84 af 98) havde allerede taget teorierne om social pejling til sig i det forebyggende arbejde ift. børn og unges risikoadfærd, hvilket blandt andet gjorde det vanskeligt i evalueringen at finde en kontrolgruppe. Derudover har det i forbindelse med 3års-opfølgningen vist sig, at 6 klasser i forsøgsgruppen og 4 klasser i kontrolgruppen også siden afprøvningen i foråret 2012 havde beskæftiget sig med sociale overdrivelser.

Dette gør det i realiteten umuligt at dokumentere, om en indsats i form af en enkelt temadag afholdt for tre år siden har haft en effekt – positiv eller negativ – for eleverne i forsøgsgruppen, eller om en eventuel effekt i stedet kan tilskrives en eller flere efterfølgende indsatser.⁸

I både før-målingen og 1års-opfølgningen var der tale om, at de unge i forsøgsgruppen havde færre/mindre sociale overdrivelser end de unge i kontrolgruppen, men at forskellen så ud til at udligne sig noget over tid, hvilket nu er bekræftet ved 3års-opfølgningen.

Udviklingen i de unges sociale overdrivelser og risikoadfærd

I det følgende undersøges udviklingen i de unges sociale overdrivelser, sammenholdt med deres faktiske adfærd. I det anvendte spørgeskema svarer eleverne på spørgsmål om venners og jævnaldrendes rygning, alkoholindtagelse m.v. Spørgsmålene har svarkategorierne "ingen/næsten ingen/en del/omkring halvdelen/de fleste/næsten alle".

3års-opfølgningen viser helt generelt, at der fra 7. til 9. klassetrin sker meget markante ændringer i de unges adfærd – det er i denne periode, at mange unge stifter bekendtskab ikke bare med rygning, men i endnu højere grad med alkohol. I før- og 1års-målingen var der ingen eller ganske få af eleverne, der svarede, at de selv røg, drak sig fulde m.m. I disse målinger vil besvarelser i kategorierne "en del/.../de fleste" derfor være udtryk for en social overdrivelse. I 3års-målingen kan besvarelser med "en del" derimod siges at være i overensstemmelse med virkeligheden – eller at være udtryk for en social underdrivelse.

I den efterfølgende analyse over de unges ryge-, alkohol- og hashforestillinger er det valgt at tage udgangspunkt i svarkategorierne "omkring halvdelen/de fleste/næsten alle".

Bilag 2 indeholder diagrammer med fordelingen på alle svarkategorier.

Rygning

Formålet med temadagen er blandt andet at mindske de unges sociale overdrivelser i forhold til rygning for herigennem at mindske deres faktiske rygeadfærd.

Evalueringen viser, at de unges sociale overdrivelser bliver forstørret med den geografiske afstand og aldersforskellen. Denne tendens, der var gældende for både forsøgs- og kontrolgruppen, ses fortsat i 3års-opfølgningen.

De unges forestillinger om andre unges rygning

De unge i kontrolgruppen har hele vejen igennem mere overdrevne forestillinger om rygning blandt deres venner, deres jævnaldrende i kommunen og deres jævnaldrende i København. Men forsøgsgruppens forestilling om venners rygning har

⁸ Kun 2 forsøgsklasser og 2 kontrolklasser har oplyst, at man ikke har arbejdet med sociale overdrivelser siden 6. klasse. Fra resten af klasserne er spørgsmålet enten ikke besvaret eller besvaret med 'vides ikke'. Da der ikke har vist sig signifikante forskelle på resultaterne for de klasser, som hhv. har/ikke har arbejdet med sociale overdrivelser siden 6. klasse, er det valgt at lade data fra alle klasserne indgå i 3års-målingen.

fra 1- til 3års-målingen ændret sig med en faktor 7, mens kontrolgruppens har ændret sig med en faktor 2. Der er fortsat tale om en statistisk signifikant forskel mellem de to grupper, men den er blevet væsentligt mindre i 3års-målingen. Der ses i øvrigt lidt svingende tendenser i udviklingen af de sociale overdrivelser i forsøgs- og kontrolgruppen, men dog med en generel tendens til at der i 3års-målingen sker en udligning af forskellene fra 1års-målingen.

Diagram 2: Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af deres venner ryger dagligt

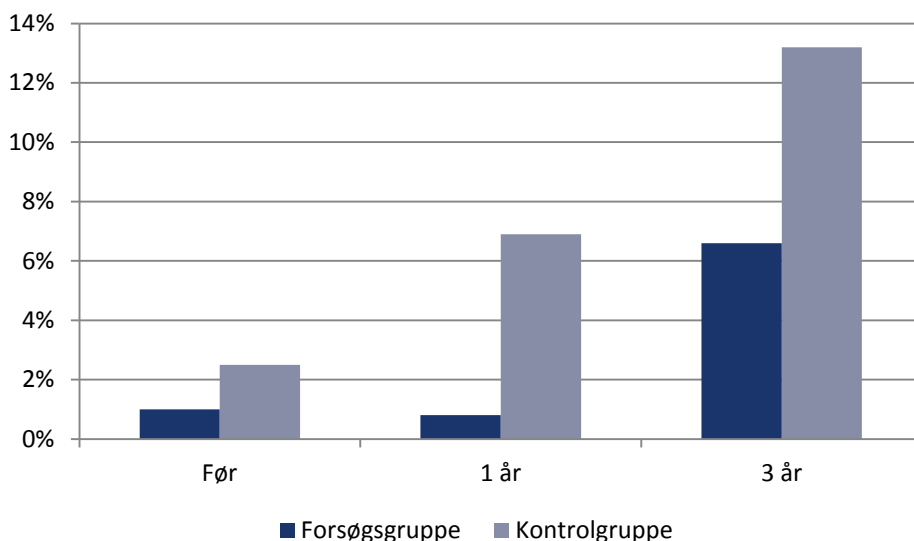

Diagram 3: Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af de jævnaldrende unge i kommunen ryger dagligt

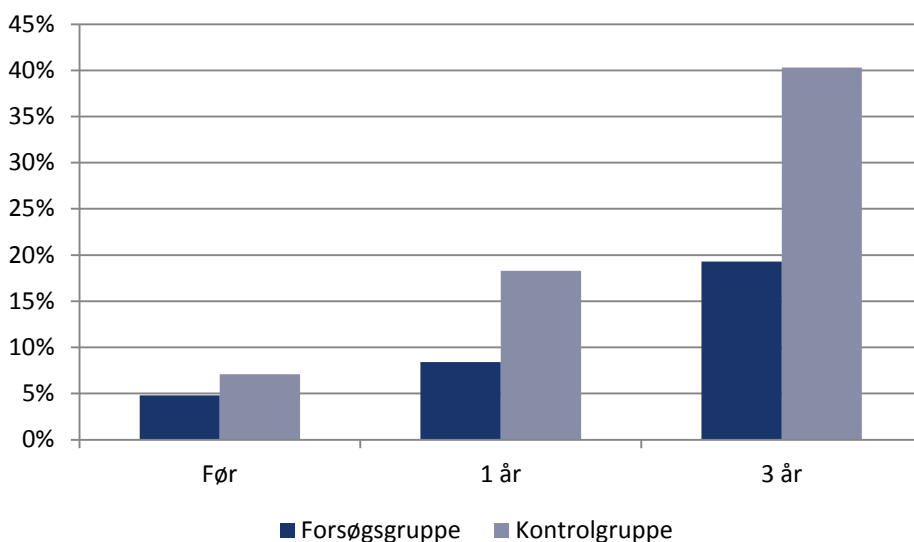

Diagram 3a: Andelen af unge, som i 9. klasse mener, at halvdelen eller flere af de 17-18årige i kommunen ryger dagligt

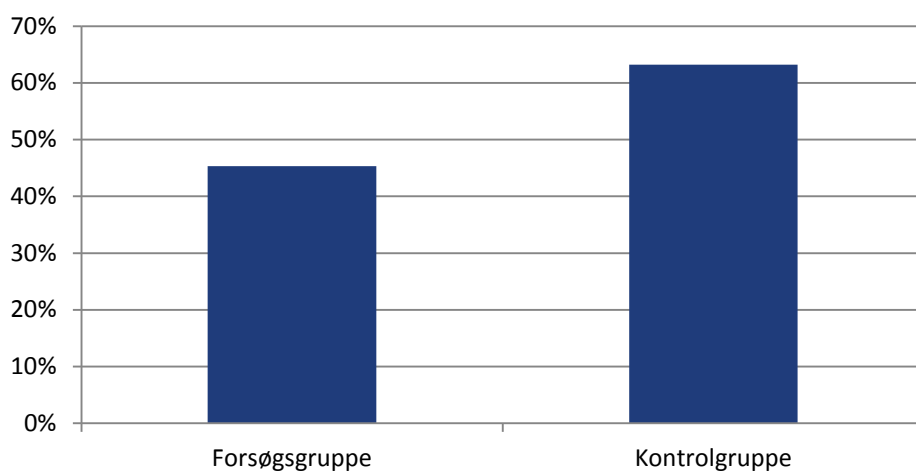

Diagram 4: Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af deres jævnaldrende i København ryger dagligt

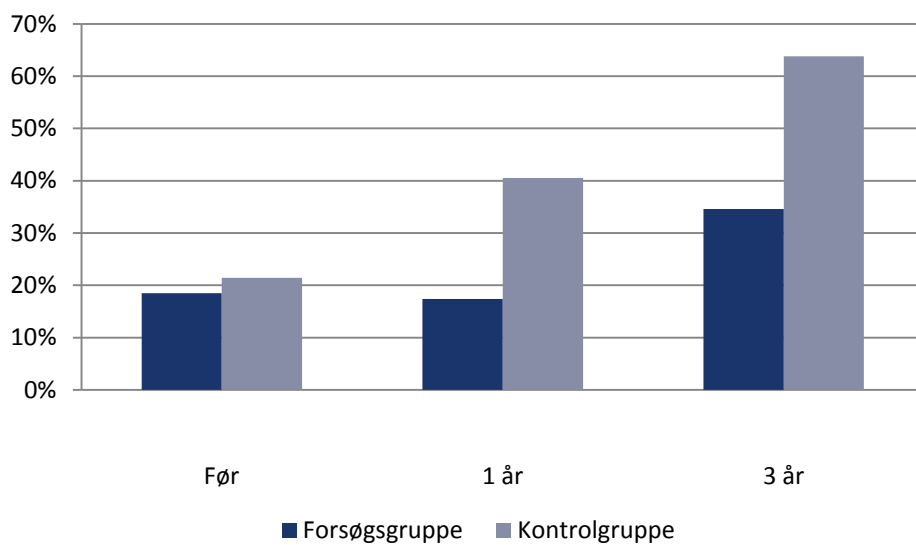

Diagram 4a: Andelen af unge, som i 9. klasse mener, at halvdelen eller flere af de 17-18årige i København ryger dagligt

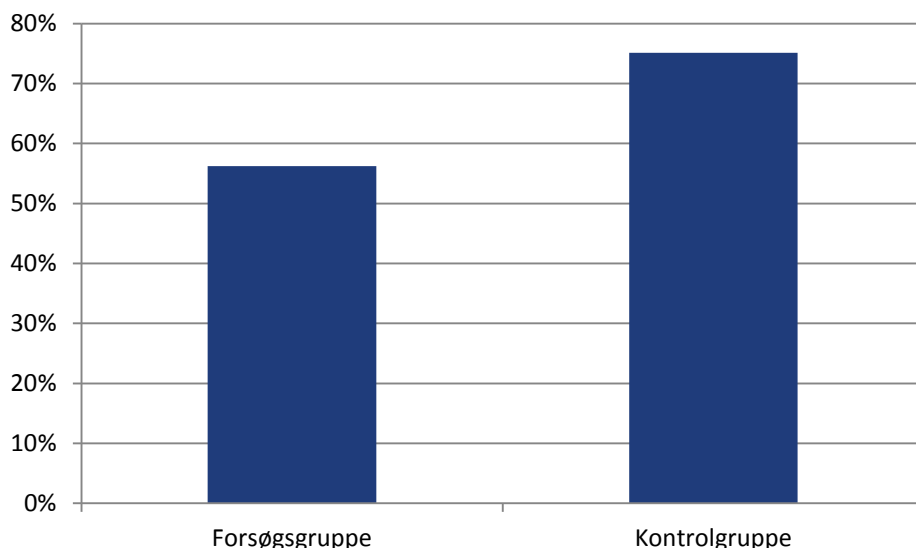
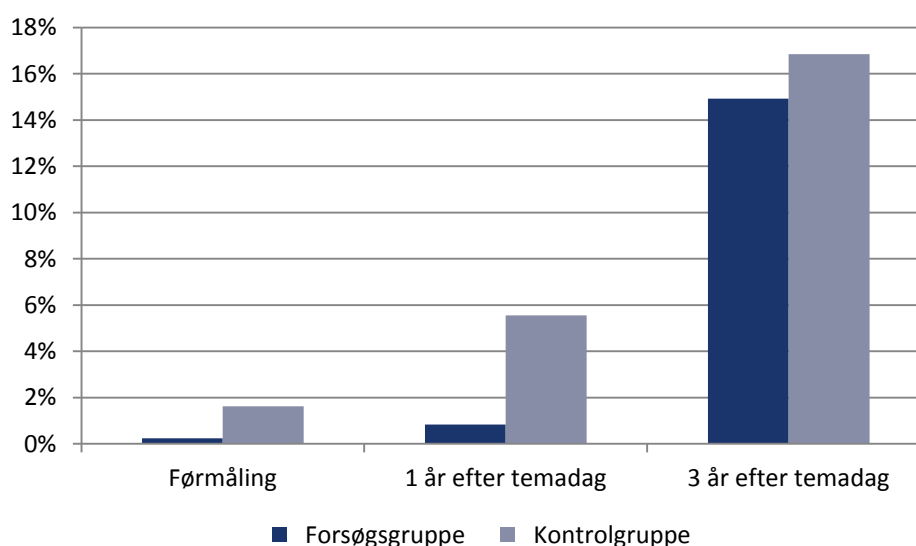

Diagram 3 og 4 viser, at de unge også i 9. klasse har overdrevne forestillinger om andre unges rygeadfærd.

De unges faktiske rygeadfærd

Hvor der i før- og 1års-målingerne var signifikante forskelle på andelen af rygere i forsøgs- og kontrolgruppen, gør dette sig ikke længere gældende i 3års-målingen. Der er nu en næsten lige så stor andel af rygere i forsøgsgruppen, hvorfor afprøvningen af 'Alle de andre gør det' ikke kan siges at have levet op til sit formål om at forebygge, at eleverne skulle begynde at ryge.

Diagram 5: Andel af faktiske rygere⁹

⁹ Der er her anvendt definitionen fra Ringstedforsøget og fra "Alle de andre gør det – s. 13", hvorefter både fetrygere og daglige rygere betragtes som rygere. Bilagsdiagram 2 viser en fordeling på fetrygere og daglige rygere.

Tabel 3: Antallet af rygere i de tre målinger¹⁰

	Før- måling	1 år efter temadag	3 år efter temadag
Forsøgsgruppe	1	3	37
Kontrolgruppe	4	12	32

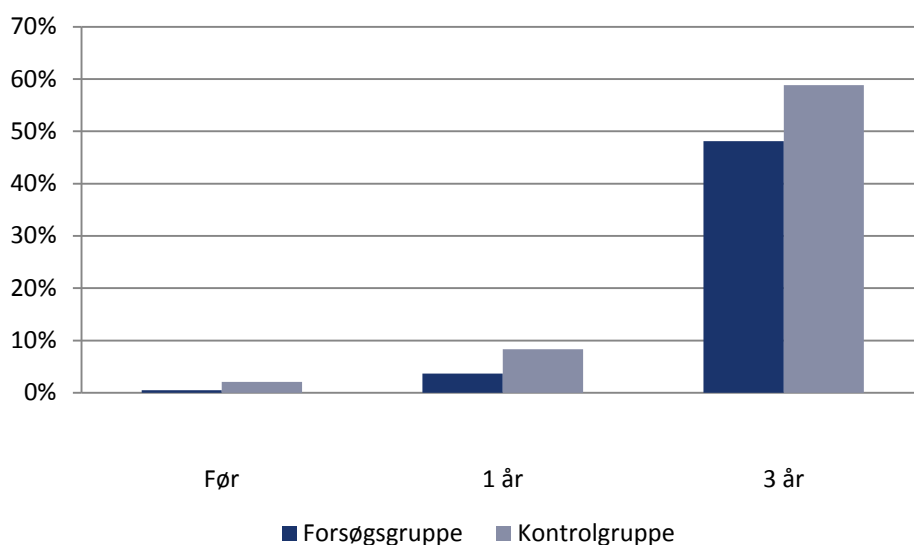
Andre former for risikoadfærd

På temadagen arbejdes der eksplicit med rygning, men tidligere studier har vist, at temadagens/konceptets effekt kan have ringvirkninger på de unges sociale forestillinger i forhold til andre typer af risikoadfærd¹¹. I det følgende vil udviklingen i forhold til alkohol og hash blive belyst.

Alkohol

Selv om det 'kun' er 29% af de unge i forsøgsgruppen og 38% i kontrolgruppen, der i 9. klasse oplyser, at de drikker sig fulde mindst 1 gang om måneden, svarer hhv. 48 og 59%, at de mener, at mellem halvdelen og alle deres venner gør det. Når det drejer sig om jævnaldrende i kommunen eller i København er de sociale overdrivelser markant større – se bilagsdiagram 7 og 8.

Diagram 6: Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af deres venner er fulde mindst 1 gang hver måned

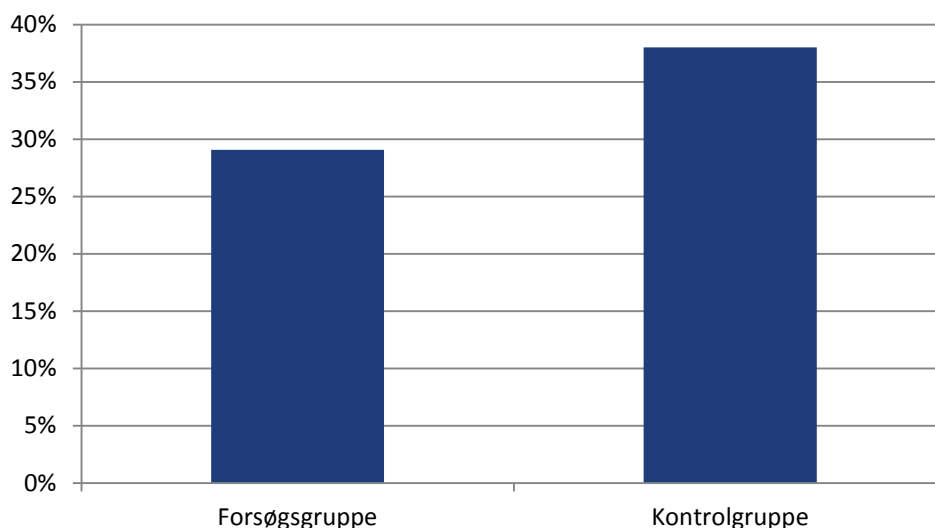

I før- og 1års-målingerne var der forsvindende få elever, der indtog alkohol i større mængder. Med oplysningerne fra 3års-målingen må det konkluderes, at temadagen i 6. klasse ikke kan siges at have fået de unge til at begrænse deres alkoholforbrug. Forskellen mellem forsøgs- og kontrolgruppen er ikke statistisk signifikant.

⁸ At forsøgsgruppen har lavere andel af rygere end kontrolgruppen på trods af et større antal rygere skyldes, at forsøgsgruppen består af flere elever end kontrolgruppen.

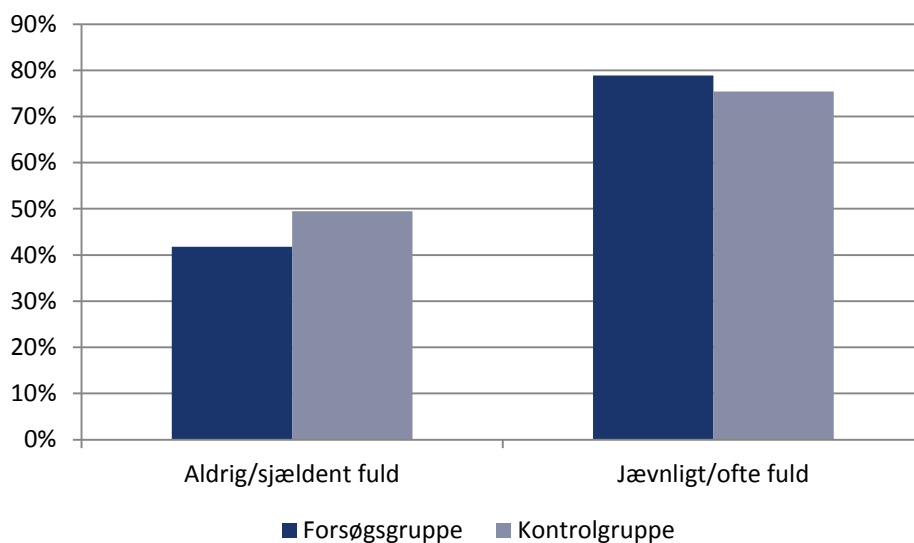
¹¹ Ringstedforsøget – se note 1.

Diagram 7: Andelen af unge, som i 9. klasse oplyser at drikke sig fulde mindst 1 gang om måneden

Også de unge, som oplyser, at de personligt sjældent eller aldrig drikker sig fulde, har overdrevne forestillinger om venners alkoholindtag. De unge, som oplyser, at de selv drikker sig fulde en eller flere gange om måneden, har tilsvarende overdrevne forestillinger.

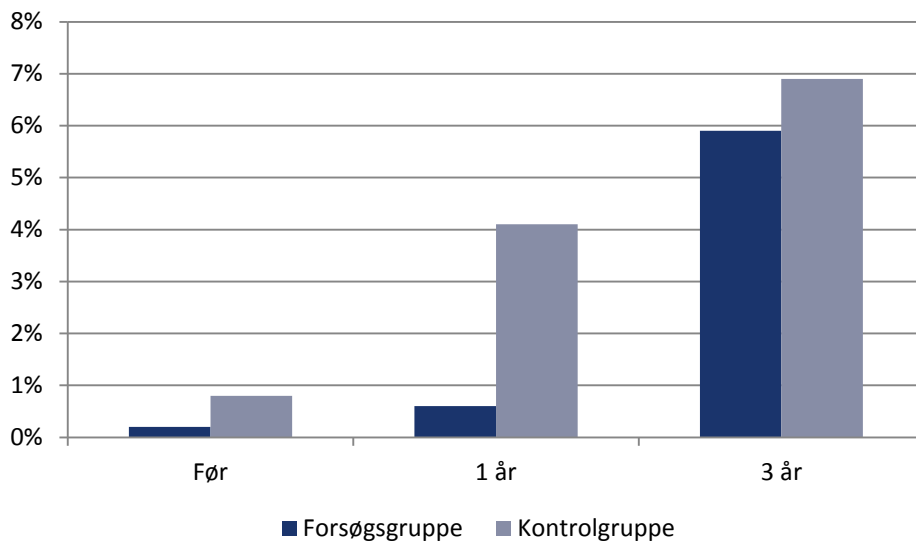
Diagram 8: Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af deres venner drikker sig fulde mindst 1 gang om måneden – sammenhold med de unges eget forbrug (9. klasse)

Hash

Også vedrørende hashrygning ses der i 3års-målingen en markant udvikling i forhold til tidligere. Der er nu stort set ingen forskelle mellem forsøgs- og kontrolgruppens forestillinger om vennernes eksperimenteren med hashrygning.

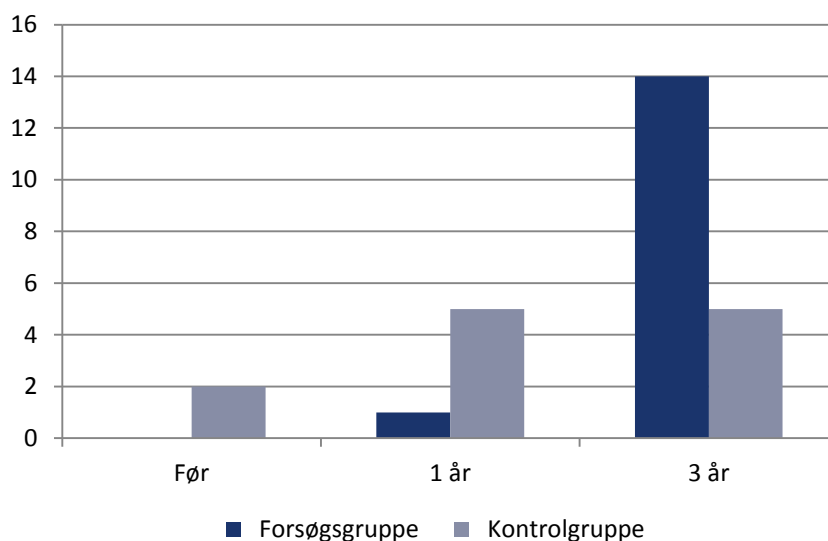
Diagram 9. Andelen af unge, som mener, at halvdelen eller flere af deres venner har prøvet at ryge hash

Det for evalueringen mest markante fund kan findes i antallet af unge, som har røget hash inden for den sidste måned. Der er – som i oplysningerne om rygning af cigaretter – tale om relativt små tal, men der er alligevel tale om, at forsøgsgruppen har en statistisk signifikant højere andel (2,5%) af hashrygere end kontrolgruppen (1,9%).

Samtidig er der tale om, at der i forsøgsgruppen er en lidt mere positiv holdning til hashrygning end i kontrolgruppen, men dog uden at der her er tale om signifikans. Temadagen i 6. klasse har således ikke haft en forebyggende effekt i forhold til forsøgsgruppens hashrygning.

Diagram 10: Antallet af unge, som i 9. klasse oplyser at have røget hash inden for den sidste måned

Andre indikatorer for risikoadfærd

Heller ikke på kriminalitetsområdet kan der spores effekt af temadagen. Den eneste statistisk signifikante forskel er at finde på 'knallert-forseelser', hvor kontrolgruppen har flest registreringer i alle tre målinger.

Hverken for tyverier fra hjemmet, hærværk, vold/trusler, tyveri eller oplevelser af selv at have været offer for kriminalitet er der tale om signifikante forskelle mellem forsøgs- og kontrolgruppen i de 3 målinger. (Se bilagsdiagram 17)

Opsamling på risikoadfærd

3 år efter afprøvningen af 'Alle de andre gør det' kan der ikke spores nogen effekt af temadagen i forhold til forsøgsgruppens rygeadfærd. Der er en lidt større andel af rygere i kontrolgruppen, men forskellen er ikke statistisk signifikant – og den var i øvrigt også at forvente ud fra at en større andel af kontrolgruppens unge er opvokset i hjem med rygende forældre.

I forhold til alkohol og hashrygning viser 3års-opfølgningen modsatrettede tendenser. Der er flere unge i kontrolgruppen, som jævnligt drikker sig fulde. Til gengæld er der i forsøgsgruppen flere hashrygere og en mere positiv holdning til dette rusmiddel.

På baggrund af evalueringens resultater vedrørende de unges ryge- og alkoholadfærd, kan der sættes spørgsmålstegn ved, om det er hensigtsmæssigt, at 'Alle de andre gør det' tager udgangspunkt i rygning.

Den samfundsmæssige udvikling omkring rygning har ændret sig markant siden

'Ringstedforsøget' i 2002 og udviklingen af 'Alle de andre gør det' i 2005.

Hvis der ikke længere er en kobling imellem, at de unge stifter bekendtskab med rygning, før de begynder at drikke, er det måske i stedet de unges alkoholvaner, der skal være omdrejningspunkt i undervisningsmaterialet. (Se bilagsdiagram 18)

Evalueringen viser, at arbejdet med 'Alle de andre gør det' i 1års-målingen har haft en vis effekt på forsøgsgruppens sociale overdrivelser.

Men effekten er i 3års-målingen på nogle områder dalende, og evalueringen kan ikke dokumentere en effekt af indsatsen på de unges reelle risikoadfærd.

Skolemiljøets eventuelle betydning

Det var med evalueringen aftalt, at der i analysen af 'Alle de andre gør det' også skulle være fokus på, om skolemiljøet kunne siges at forstærke eller svække temadagens effekt.

I 1års-opfølgningen blev det konkluderet, at forsøgsgruppen 1 år efter temadagen færdedes i et bedre skolemiljø end kontrolgruppen – uden at det dog kunne dokumenteres, at det ændrede forhold til skolen var et resultat af temadagen. Ved 3års-målingerne ses der ingen signifikante forskelle på forsøgs- og kontrolgruppens skolemiljø, målt på sammenhold i klassen, mobning, pjækkeri og holdning til skolen. Se bilagsdiagram 15 og 16.

Både i forsøgs- og kontrolkommunen er der i løbet af evalueringens 3½-årige periode sket store strukturelle ændringer på skoleområdet, og de fleste elever har oplevet skole- og/eller klasseskift. Samtidig har konceptet omkring 'Alle de andre gør det' (se kapitel 2) ikke været gennemført som forudsat i undervisningsmaterialet og lærervejledning. Derudover er det oplyst, at der i en del klasser i såvel forsøgs- som kontrolgruppen efterfølgende har været arbejdet med de unges sociale overdrivelser. Det vil således ikke kunne vurderes, om en temadag i 6. klasse skulle have en effekt på elevernes skolemiljø 3 år senere.

Bilag 1 – Uddybning af metoderne

Afprøvningens start

I Frederikssund Kommune blev størstedelen af skolerne i god tid orienteret om afviklingen af 'Alle de andre gør det'. Af hensyn til evalueringen havde de fået oplyst, at de ikke måtte afvikle temadagen før uge 7 i 2012, da evaluator skulle nå at gennemføre en før-test. Undervejs i evalueringen udgik to skoler af evalueringen. Én skole valgte ikke at afvikle temadagen, mens temadagen på den anden skole blev gennemført med så mange fejl og mangler, at det ikke gav mening at lade den indgå.

På Bornholm blev underviserne på et introduktionsmøde i uge 13 i 2012 præsenteret for, at de skulle afvikle temadagen. Herefter havde de tre uger til at planlægge og afvikle forløbet. Slutningen af skoleåret er generelt en meget turbulent tid, da mange fag skal afsluttes. Særligt for de skoler, der kun går til og med 6. klasse, er der meget, der skal afvikles. En del lærere gav på introduktionsmødet udtryk for, at udmeldingen var kommet alt for sent, og at de derfor havde meget svært ved at nå det. På trods af den sene udmelding var det kun to skoler, som valgte ikke at afvikle forløbet, mens de resterende skoler afviklede forløbet inden for tidsrammen.

Spørgeskema

Evaluator var fra start under et stort tidspres, idet der var meget kort tid fra indgåelse af aftalen om evaluering, til de første temadage skulle afvikles. Evaluator valgte derfor at gøre brug af de spørgeinstrumenter, der var blevet brugt i Ringstedforsøget, og tilpasse dem til den nye kontekst.

I forhold til evalueringens fokusområder er de centrale elementer i spørgeskemaet:

- Metodens effekt på de sociale overdrivelser i forhold til rygning
- Metodens effekt på de sociale overdrivelser i forhold til andre typer af risikoadfærd
- Metodens effekt på elevernes faktiske rygeadfærd
- Metodens effekt på andre typer af risikoadfærd
- Metodens effekt på trivselsforhold i klassen, herunder mobning mm.

Herudover indeholder spørgeskemaet viden om baggrundsvariable, forhold til skole, forhold til forældre mm.

Pilottest

For at sikre et forståeligt og validt spørgeskema blev der inden udsendelsen afviklet en pilottest i en tilfældig 6. klasse i Hillerød Kommune. Spørgeskemaet var i store træk identisk med det spørgeskema, der blev brugt i forbindelse med Ringstedforsøget, hvorfor det tidligere har været afprøvet på målgruppen. Ringstedforsøget lå dog små 10 år tilbage, hvorfor det var relevant at få nye, friske børneøjne på spørgsmålsformuleringerne.

Pilottesten foregik ved, at vi kort præsenterede undersøgelsen for testklassen, hvorefter de besvarede spørgeskemaet. Undervejs havde de mulighed for at stille afklarende spørgsmål.

Efterfølgende gennemgik vi spørgeskemaet og fik feedback. Eleverne berettede om spørgsmål, som de ikke forstod, ligesom de kom med eksempler på spørgsmål, hvor de manglede en svarkategori.

Pilottesten viste, at der er stor forskel på læseevne, og vi blev klar over, at der skulle ændres lidt i designet, således at springene i skemaet blev endnu tydeligere. Vi fandt desuden ud af, hvor lang tid eleverne skulle bruge på at besvare spørgeskemaet, hvilket vi efterfølgende kunne videreformidle til de undervisere, hvis elever skulle deltage i evalueringen.

Distribution

Der er blevet udsendt spørgeskema inden afviklingen af temadagen, seks uger efter temadagen samt ca. et og tre år efter temadagen. Før-målingen, etårs- og treårsopfølgningen består i et stort og omfattende skema med henholdsvis 88 og 90 spørgsmål, mens seks ugers opfølgningen kun består af 15 spørgsmål.

Bilagstabel 1: Oversigt over spørgeskemaer

	Før-måling	Seksugers-opfølgning	Etårs-opfølgning	Treårs-Opfølgning*
Forsøgsgruppe*	X	X	X	X
Kontrolgruppe	X		X	X

*I treårsopfølgningen er eleverne i Bornholms kommune udgået af forsøgsgruppen

Med en opfølgning henholdsvis seks uger, et og tre år efter temadagen har det været ønsket at opnå viden om både de kortsigtede og langsigtede virkninger af indsatsen. Umiddelbart må man forvente de største effekter kort tid efter temadagen, hvorefter denne vil aftage med tiden. Ringstedforsøget havde med en etårsopfølgning vist, at det var muligt at fastholde korttidseffekten i en længere tidsperiode.

På Bornholm blev temadagene afviklet inden for et tre ugers tidsrum, mens temadagene i Frederikssund blev afholdt forskudt. Af praktiske grunde blev den etårige opfølgning distribueret på én gang, hvilket har betydet, at der for nogle klassers vedkommende har været lidt mere end et år mellem temadagen og etårsopfølgningen. Idet det højst drejer sig om et par måneders forskydning, kan dette ikke antages at have betydning for resultatet.

Da der i evalueringen indgår relativt mange små landsbyskoler, som ikke har adgang til fælles it-lokaler, har det været nødvendigt at distribuere spørgeskemaerne i papirformat.

Inden distributionen har kontaktpersonerne på skolerne fået en informationsmail om, hvornår og hvordan spørgeskemaerne skulle besvares.

Der har ikke været behov for at sende mange rykkere, og uden det store opsøgende arbejde fra evaluators side er der opnået en svarprocent på 92 pct., 90 pct., 86 pct. og 82 pct. i henholdsvis før-målingen, seks ugers opfølgningen, etårs- og treårsopfølgningen. Med tanke på at Odsherred Kommune ikke har fået nogen direkte gevinst ved at deltage i evalueringen, og at lærerlockouten startede på det tidspunkt, hvor etårsskemaet skulle udsendes, betragtes det som et meget tilfredsstillende resultat.

Nedenstående tabeller er en oversigt over distribuerede og returnerede spørgeskemaer.

Bilagstabel 2: Distribuerede spørgeskemaer

	Før-måling	Seksugers-opfølgning	Etårsopfølgning	Treårsopfølgning
Frederikssund	460	460	464	339
Bornholm	400	238	424	0
Odsherred	266	0	272	226
I alt	1126	698	1160	556

Bilagstabel 3: Returnerede spørgeskemaer

	Før-måling	Seksugers-opfølgning	Etårsopfølgning	Treårsopfølgning
Frederikssund	412	417	414	272
Bornholm	370	210	360	
Odsherred	251	0	221	190
I alt	1033	627	995	462

Besvarelsernes validitet

Ved indtastning af skemaerne var det ret åbenlyst, at der ind imellem var elever, som havde besvaret nogle af det omfattende skemas spørgsmål mindre seriøst. Det drejede sig især om spørgsmålene vedrørende kriminalitet og anden risikoadfærd, hvor de unge blev bedt om at skrive, hvor mange gange de inden for de sidste 12 måneder havde begået fx hærværk eller været udsat for tyveri. Da der i analyserne primært er set på, om de unge har/ikke har været i gang med risikoadfærd, vurderes det at være af uvæsentlig betydning, at enkelte besvarelser tydeligvis var utroværdige/overdrevne på disse spørgsmål. Enkelte af de besvarede skemaer har måttet kasseres som værende helt utroværdige.

Den overordnede vurdering af besvarelsernes kvalitet er positiv – langt de fleste ser ud til at have svaret ærligt og omhyggeligt på spørgsmålene.

Midtvejsrapportens og den endelige rapporters forskelle i kriterier for deltagelse i forsøgsgruppe

Det var oprindeligt hensigten, at den endelige analyse skulle tage afsæt i 1års-opfølgningen og dens fordeling på hhv. forsøgs- og kontrolgruppe. I midtvejsrapporten var forsøgsgruppen indskrænket til kun at omfatte de elever, som svarede ja til, at de hhv. 6 uger og året før havde haft temadag om rygning.

Det viste sig i 3års-opfølgningen, at der var mange elever i 9. klasse, som ikke kunne huske, at/om de 3 år tidligere havde deltaget i en temadag om rygning. Samtidig var der elever, som svarede ja på spørgsmålet, selv om de havde gået på en skole uden temadag – eller i en anden kommune. Det betød, at en fastholdelse af midtvejsrapportens kriterie ville have minimeret forsøgsgruppen så voldsomt, at der ikke kunne foretages troværdige analyser.

Det har derfor været nødvendigt at ændre kriteriet, således at forsøgsgruppen i den endelige evaluering består af alle de elever (Frederikssund Kommune), som i 6. klasse gik i en af de klasser/skoler, hvor temadagen blev gennemført – uanset om eleven har svaret ja eller nej på spørgsmålet om deltagelse. Frafaldet i forsøgsgruppen er dermed minimeret til de i alt 23 elever, som enten ikke har svaret på, hvilken skole de gik på i 6. klasse, eller har oplyst at have gået på en skole uden temadag/i en

anden kommune. Der har ikke været tegn på stort/usædvanligt fravær på de afholdte temadage i Frederikssund kommune, hvorfor det kan lægges til grund, at stort set alle elever har deltaget. Samtidig må de få, som har været fraværende, kunne forventes at have hørt om dagen fra klassekammerater/lærere og derigennem være blevet indirekte påvirkede af dagens resultater.

Af nedenstående tabel kan det ses, at det ændrede kriterie ikke ville have givet væsentligt ændrede resultater i midtvejsrapporten i forhold til de unges forestillinger om andres rygeadfærd.

Bilagstabel 4. Betydningen af forskellige kriterier for deltagelse i forsøgsgruppen

Forsøgs- og kontrolgruppens procentvis andel af unge, som i før-målingen mener, at halvdelen eller flere af	Kontrolgruppen	Forsøgsgruppen – gammelt og nyt kriterium	
	%	Midtvejsrapport %	Endelig rapport %
... deres venner ryger cigaretter hver dag	2,5	1,6	1,0
... deres jævnaldrende i kommunen ryger cigaretter hver dag	7,1	3,7	4,8
... deres jævnaldrende i København ryger cigaretter hver dag	21,4	15,5	18,5
... de 15-16-årige i kommunen ryger cigaretter hver dag	29,7	26,9	25,7
... de 15-16-årige i København ryger cigaretter hver dag	50,4	47,1	47,0

Observationer

Observationsstudierne har haft en meget vigtig rolle i empiriindsamlingen. I forhold til effektmålingerne bidrager observationsstudierne med viden om, hvad spørgeskemaerne måler effekten af. Ved deltagelse i temadagene har evaluator fået indsigt i, hvordan dagene er forløbet på tværs af skolerne, herunder hvordan lærerne afviklede temadagen, og hvordan eleverne modtog og engagerede sig i denne.

Evaluator deltog i fem temadage. Der skulle have været deltagelse i en sjette temadag, men den udvalgte skole havde desværre ikke mulighed for at afvikle forløbet, hvorfor den udgik af evalueringen. Af tidsmæssige og økonomiske årsager er der udelukkende foretaget observationer på skolerne i Frederikssund.

Med undtagelse af en enkelt temadag har der deltaget to observatører på temadagene. Observationerne blev foretaget af tre forskellige personer. For at sikre en fælles forståelse og tilgang til opgaven var der inden temadagene udfærdiget fælles fokuspunkter.

På temadagene præsenterede observatørerne sig indledningsvist for klassen, hvorefter de placerede sig bagerst i rummet. Der blev løbende taget notater undervejs, og umiddelbart efter temadagene blev notaterne skrevet ind i en skabelon, hvor der blev redegjort for afviklingen af temadagen og for de refleksioner, som denne gav anledning til.

Fokuspunkterne for observationerne har været:

- Overordnet: Følges konceptet? Nås de opstillede mål for temadagen?
- Lærerobservation. Er læreren:
 - Engageret
 - Velforberedt med materialer
 - Neutral, ikke normativ
 - Dialogskabende
 - Bruges hv-spørgsmål
 - Åben og ikke kritiserende over for elevudsagn
 - Refleksionsfremkaldende og selvreflekterende
 - Inddragende over for så mange elever som muligt
- Elevobservation. Er eleverne:
 - Velforberedte i matematikforståelsen, her statistik og procentregning
 - Aktivt deltagende i plenum og gruppearbejder
 - I stand til at reflektere på et relativt abstrakt niveau
 - Motivationskurve over hele dagen
 - Rimeligt 'arbejdsrolige'

Interview med lærere og elever

Der blev foretaget gruppeinterview med nogle af de elever og lærerteams, som blev fulgt på temadagene. Udvælgelsen af denne interviewgruppe gav mulighed for at følge op på det, der tidligere var observeret.

Derudover blev der lavet telefoninterviews med lærerrepræsentanter fra de bornholmske skoler. Idet der ikke blev observeret temadage på Bornholm, havde det høj prioritet at få talt med samtlige af de ansvarlige lærere.

I Frederikssund blev der foretaget fire gruppeinterview med elevgrupper på fire-seks elever – heraf er to af grupperne fra den samme skole – og tre gruppeinterview med ansvarlige lærerteams.

Der blev foretaget interview med repræsentanter fra seks af de bornholmske skoler. Én af disse lærere udtalte sig om forløbet på to skoler, der afviklede temadagen i fællesskab. Det var ikke været muligt at arrangere telefoninterview med repræsentanter fra den ottende og sidste skole.

Gruppeinterview med lærer- og elevgrupperne er foretaget i forbindelse med seks ugers opfølgningen, mens telefoninterviewene på Bornholm blev gennemført seks til otte uger efter temadagen.

Det var oprindeligt planen også at foretage interview med lærere, elever og forældre et år efter temadagen. Men da det viste sig, at det var meget få klasser, der havde haft den samme lærer- og elevsammensætning i 7. klasse, ville udbyttet heraf være meget begrænset, og denne del af empiriindsamlingen blev derfor fravalgt.

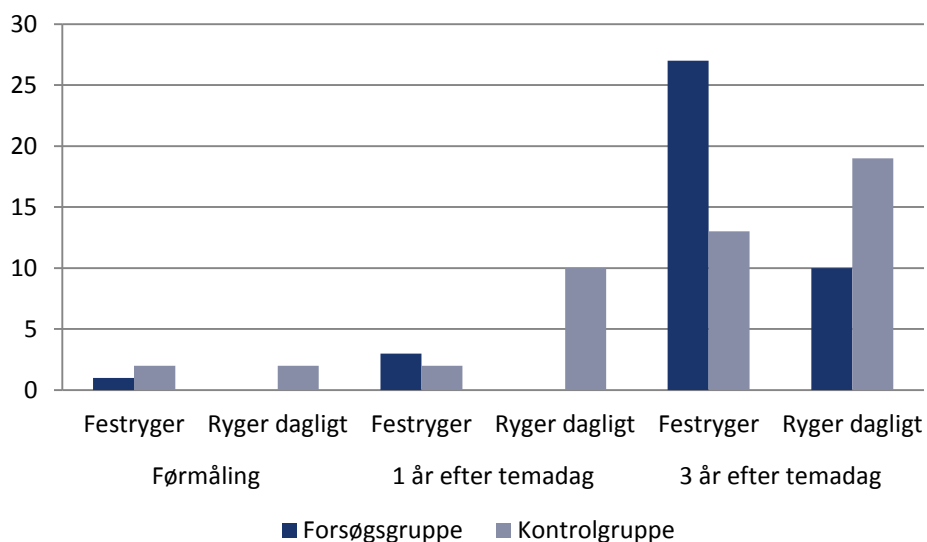
Der blev udformet en semistruktureret interviewguide til brug i interviewene (se bilag 3).

Interviewene af lærerne drejede sig om tre hovedområder; optakt og forberedelse til temadagen, selve temadagen og det efterfølgende arbejde med metoden – herunder afvikling af forældremødet. Derudover blev der spurgt til lærernes refleksioner og overvejelser omkring metoden og undervisningsmaterialet.

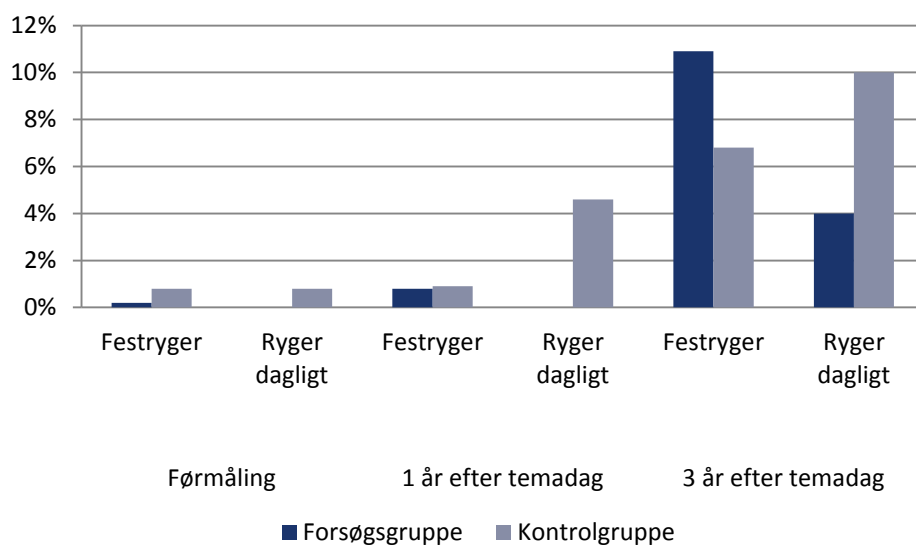
I elevinterviewene var fokus på elevernes umiddelbare oplevelse af temadagen.

Bilag 2 – Supplerende diagrammer

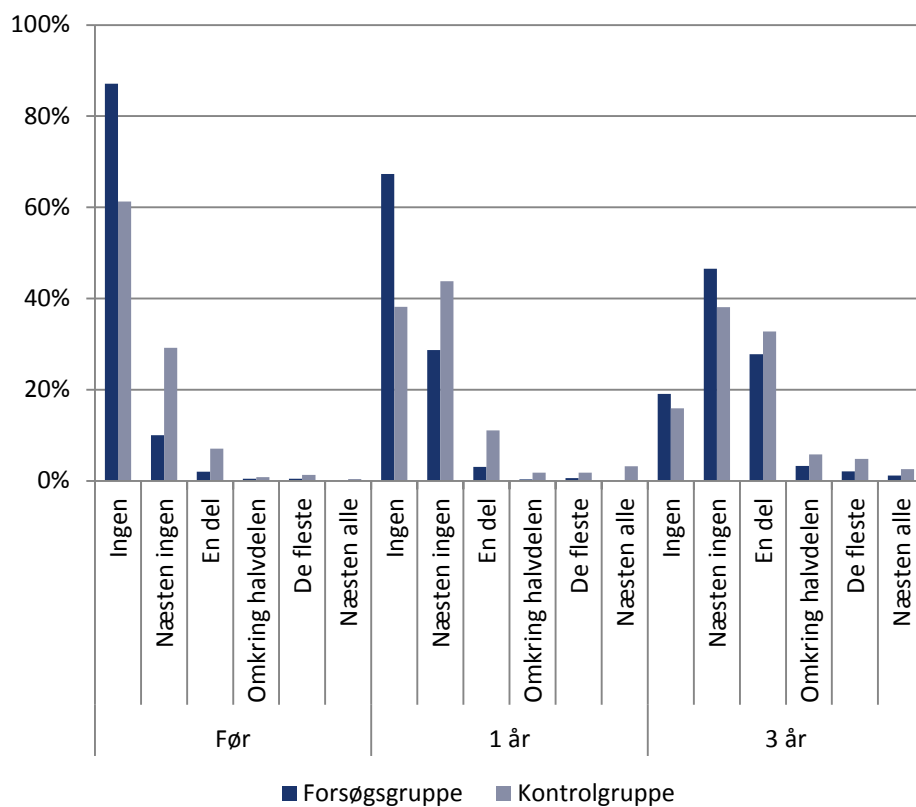
Bilagsdiagram 1. Antallet af rygere fordelt på festrygning og daglig rygning:

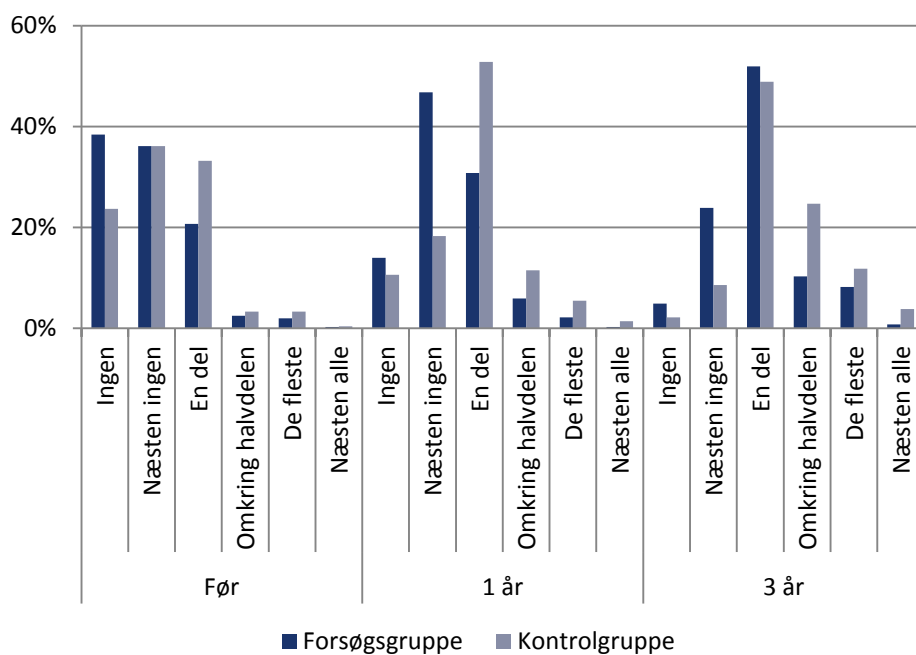
Bilagsdiagram 2. Procentvis fordeling på festrygning og daglig rygning:

Bilagsdiagram 3. De unges forestillinger om hvor mange af deres venner, der ryger dagligt:

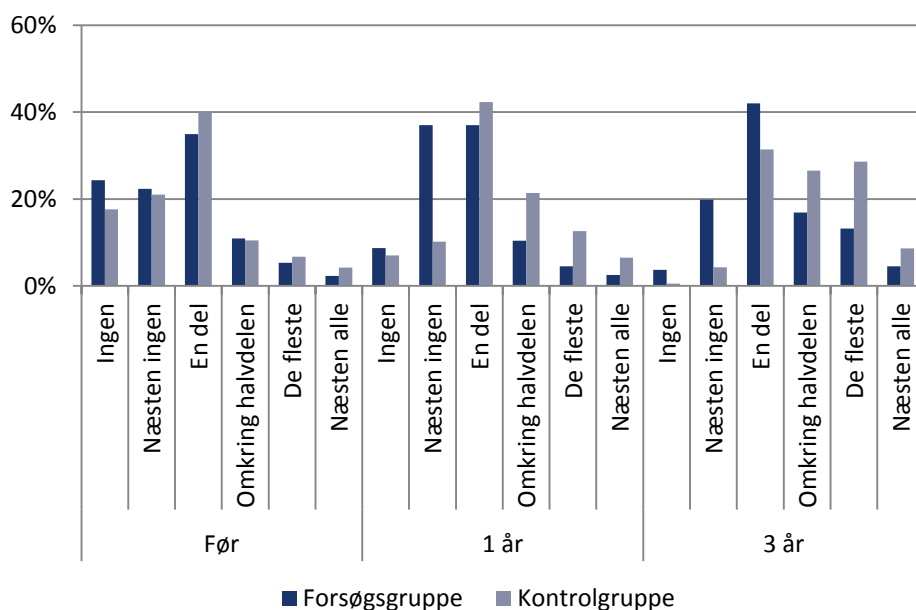

Bilagsdiagram 4. De unges forestillinger om hvor mange af deres jævnaldrende i kommunen, der ryger dagligt:

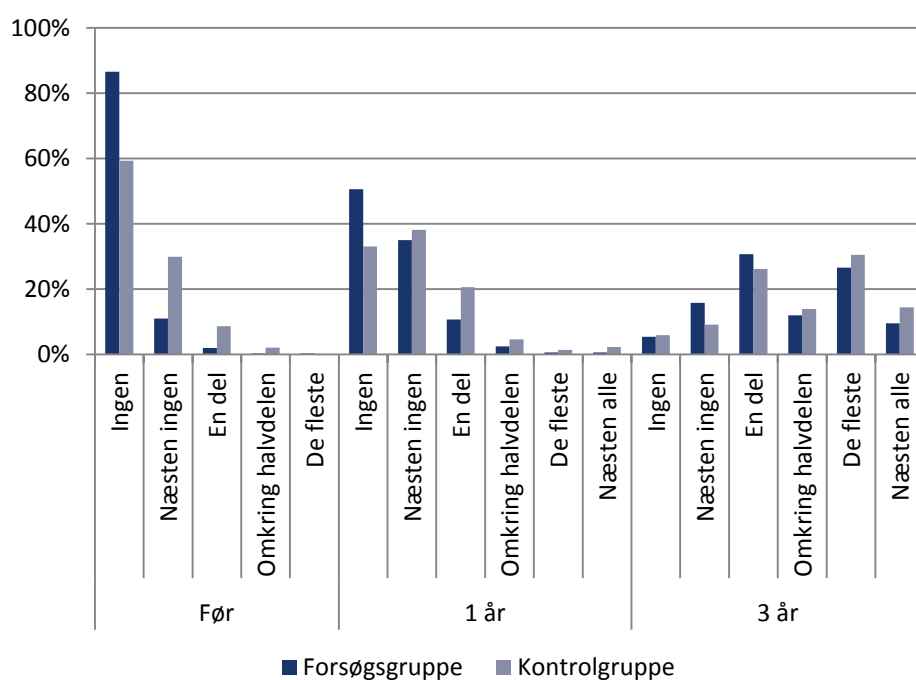

Bilagsdiagram 5. De unges forestillinger om hvor mange af deres jævnaldrende i København, der ryger

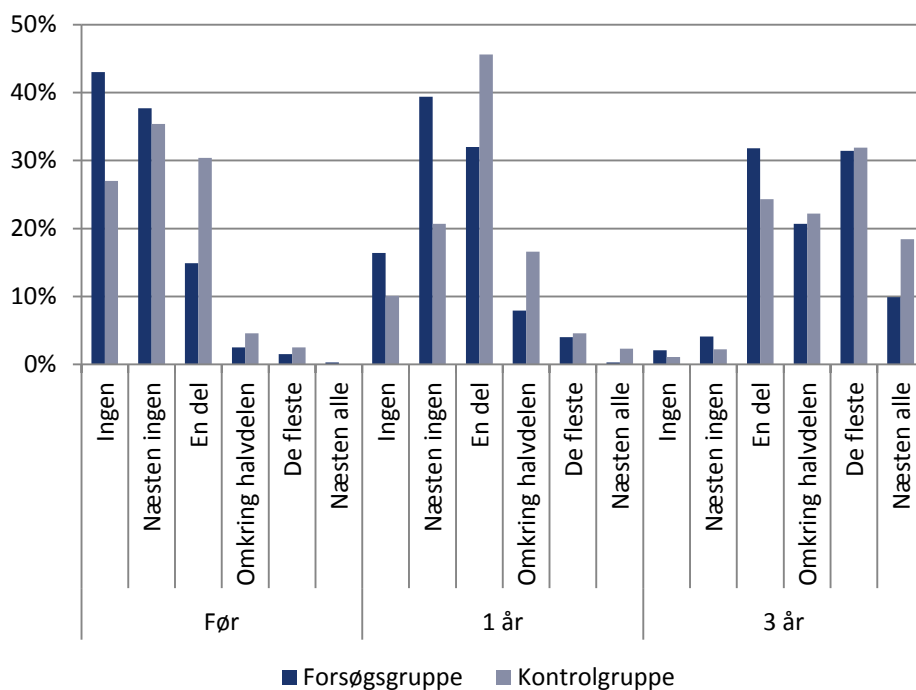
dagligt:

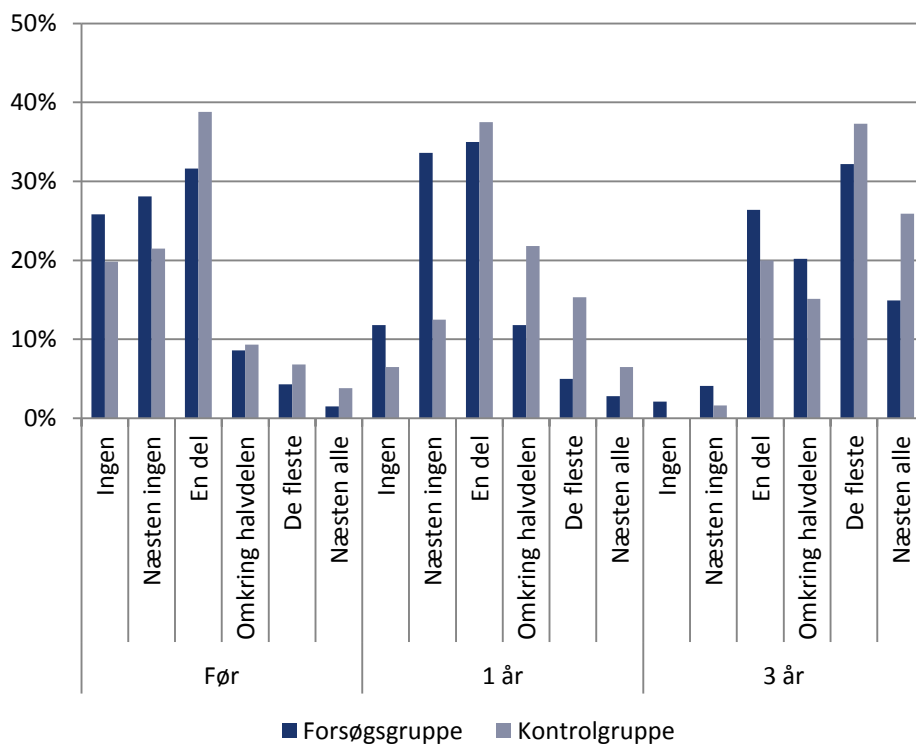
Bilagsdiagram 6. De unges forestillinger om, hvor mange af vennerne, der drikker sig fulde mindst 1 gang om måneden:

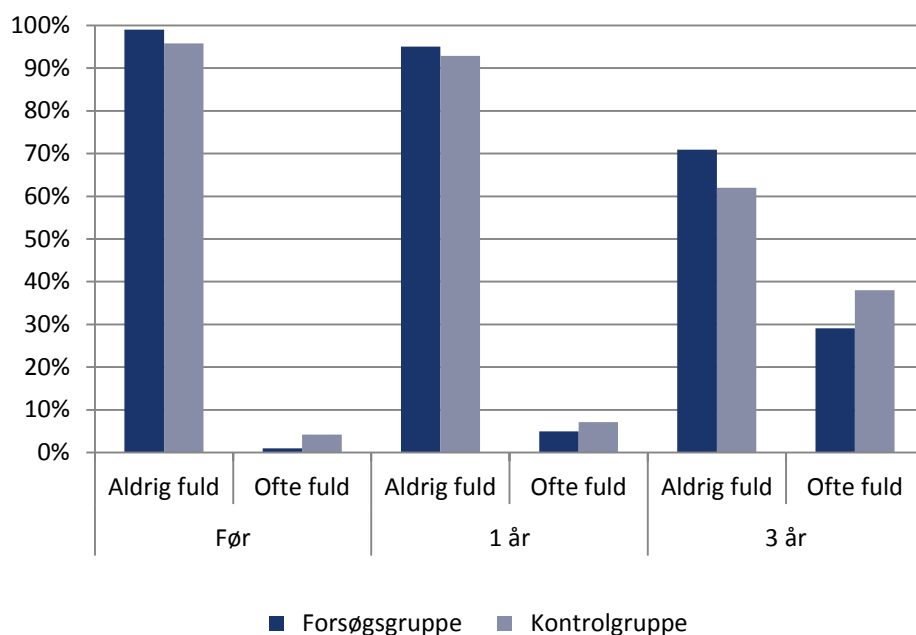
Bilagsdiagram 7. De unges forestillinger om, hvor mange af de jævnaldrende i kommunen, der drikker sig fulde mindst 1 gang om måneden:

Bilagsdiagram 8. De unges forestillinger om, hvor mange af de jævnaldrende i København, der drikker sig fulde mindst 1 gang om måneden:

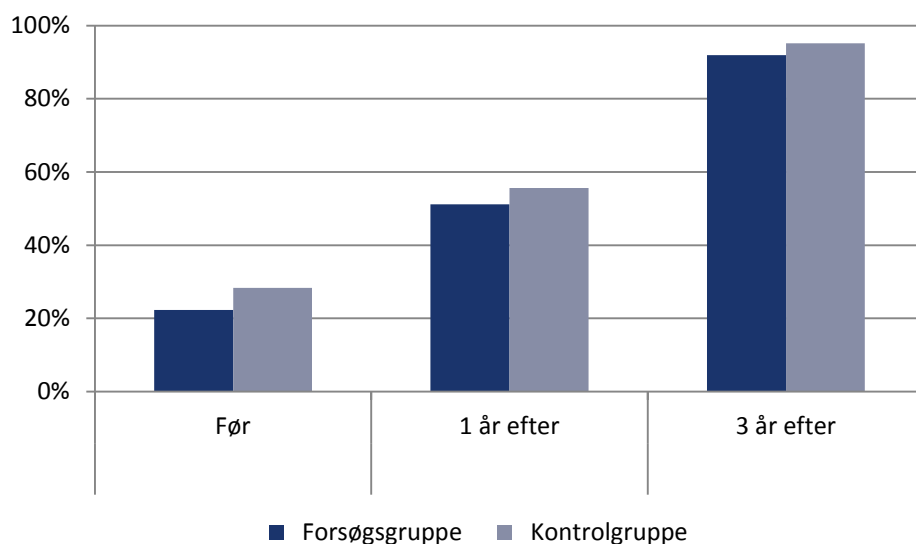

Bilagsdiagram 9. De unges oplysninger om, hvor ofte de selv drikker sig fulde:

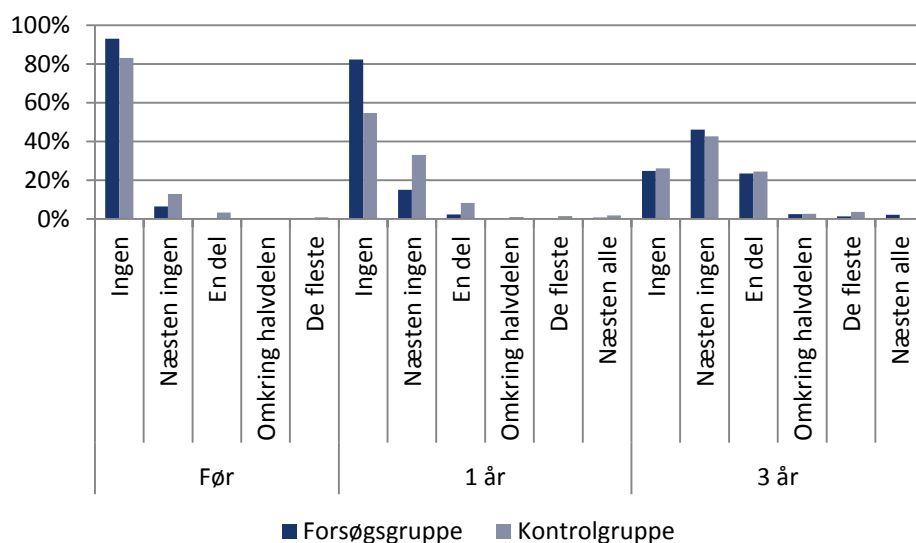

Her er der i 3 års-målingen tale om, at kontrolgruppen drikker sig statistisk signifikant oftere fulde end forsøgsgruppen. I tabellen er svarkategorierne slået sammen, således at 'aldrig fuld' også omfatter de unge, som har svaret, at de sjældent drikker sig fulde. Svaret 'ofte fuld' omfatter de unge, som har svaret at de drikker sig fulde 1 eller flere gange om måneden.

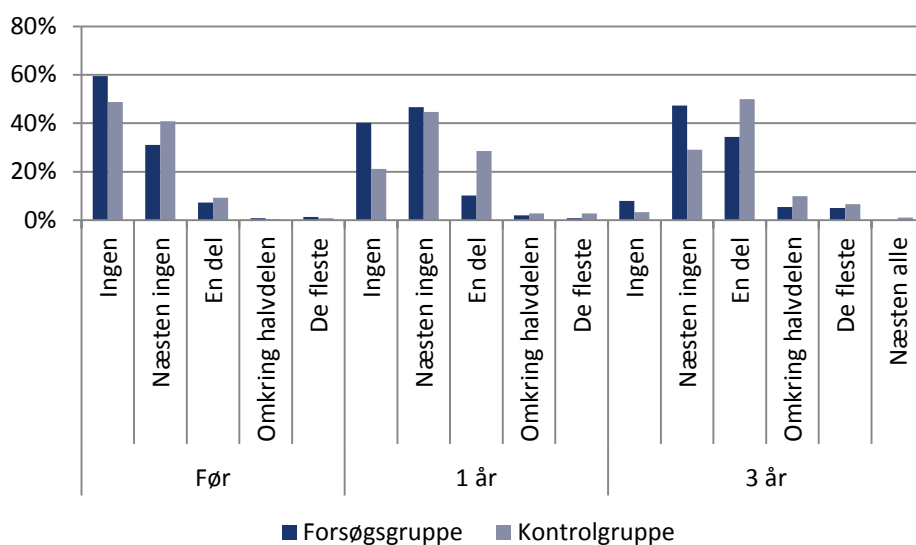
Bilagsdiagram 10: Andel af unge, som finder det i orden for jævnaldrende at drikke sig fulde:

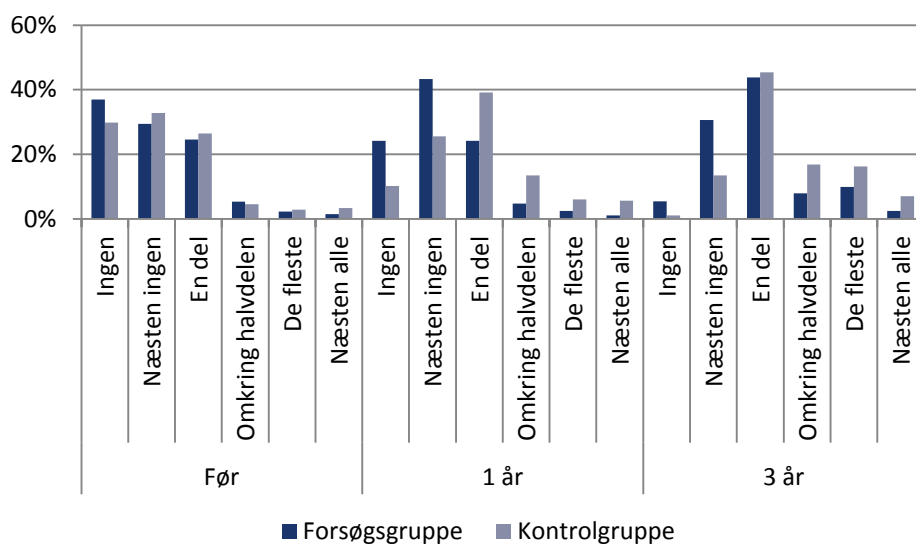
Bilagsdiagram 11. Hvor mange af dine venner, tror du, har prøvet at ryge hash?

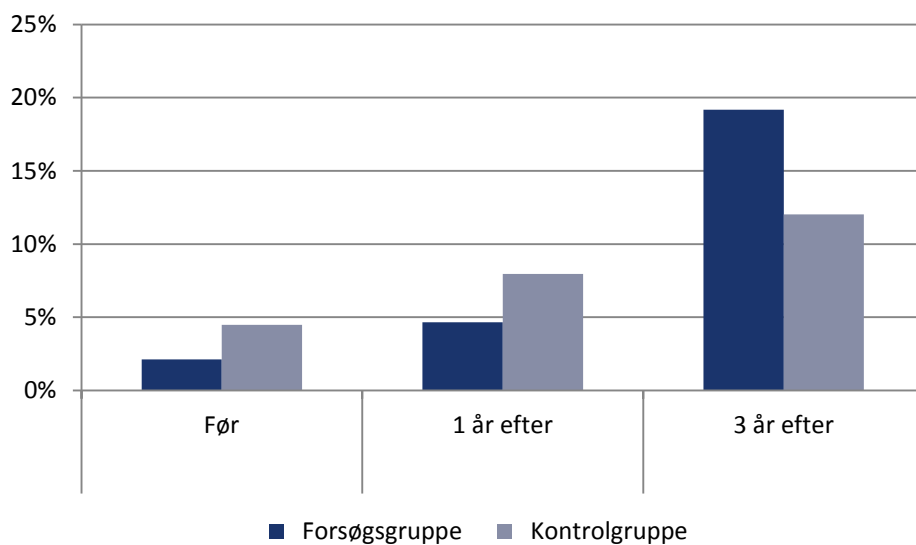
Bilagsdiagram 12. Hvor mange jævnaldrende i kommunen, tror du, har prøvet at ryge hash?

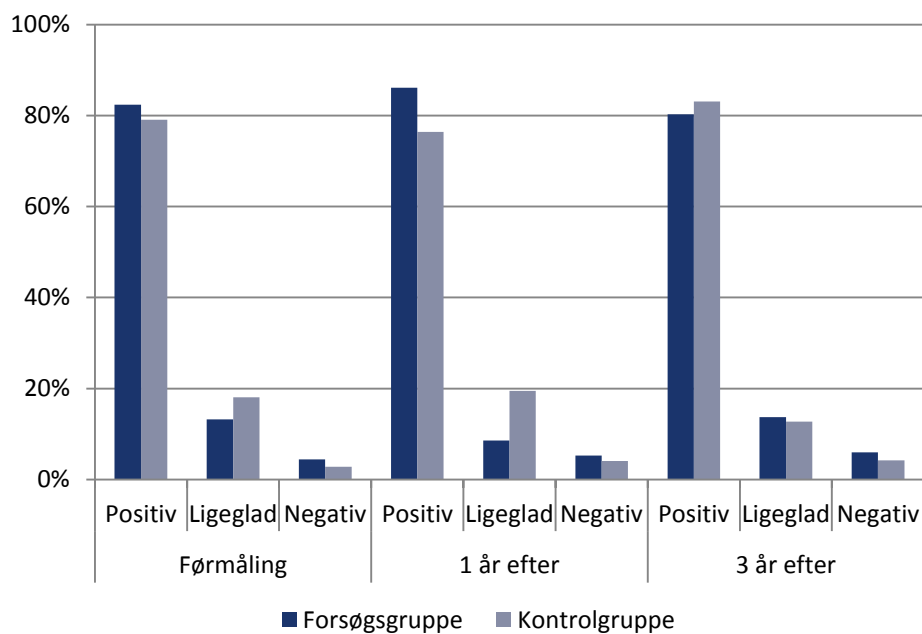
Bilagsdiagram 13. Hvor mange jævnaldrende i København, tror du, har prøvet at ryge hash?

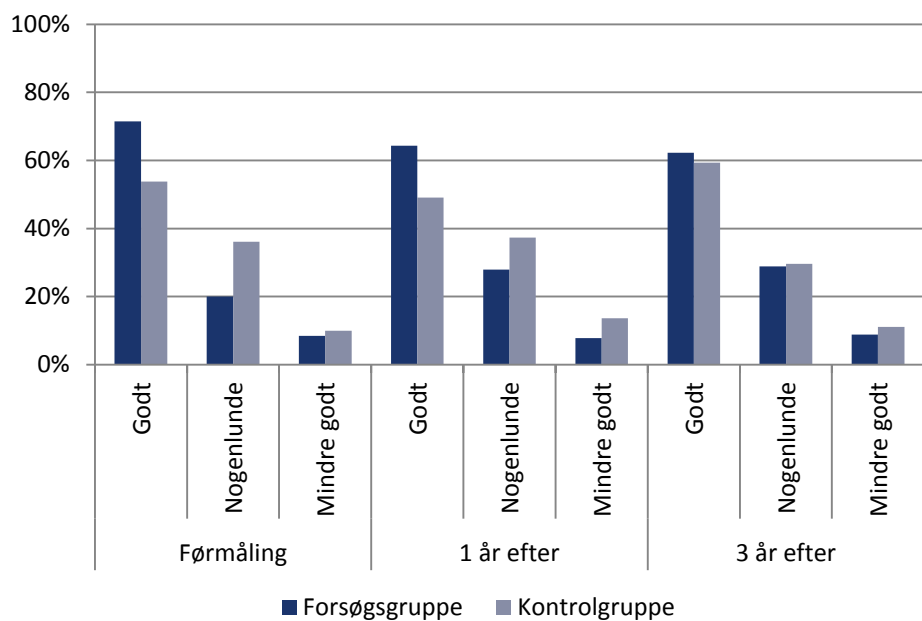
Bilagsdiagram 14: Andel af unge, som finder det i orden for jævnaldrende at ryge hash

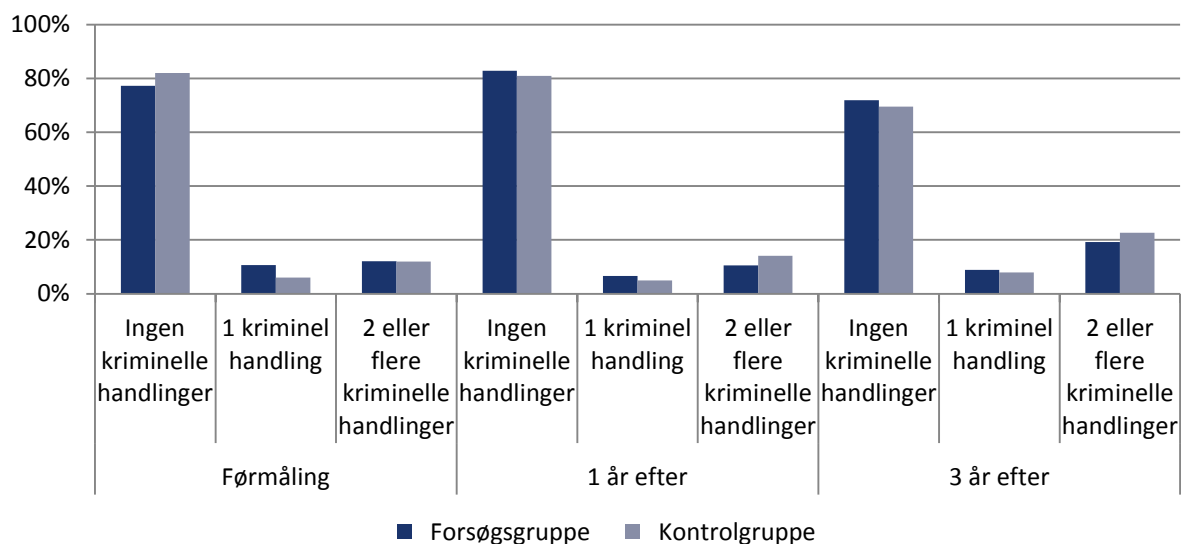
Bilagsdiagram 15: De unges holdning til skolen:

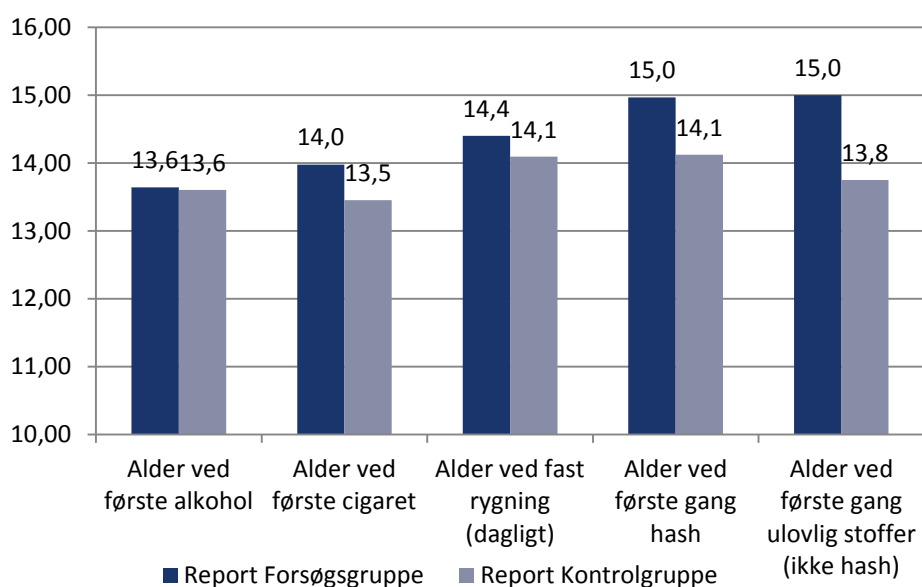
Bilagsdiagram 16: De unges oplevelser af sammenholdet i klassen:

Bilagsdiagram 17. De unges oplysninger om kriminelle handlinger inden for det sidste år:

Bilagsdiagram 18. Gennemsnitsalder ved 'debut':

Bilag 3 – Interviewguides

Interviewguide elever

Temadagen

- Hvordan oplevede I temadagen om rygning?
- I lavede mange forskellige opgaver på temadagen: var de for lette, tilpas eller for svære?
- Hvad tænkte I om de tal, der blev fremlagt?
- Hvad lærte I på temadagen? (matematik, forståelse af sociale overdrivelser)
- Hvad var godt? Hvad var mindre godt?
- Man har tidligere arbejdet med den samme metode, hvor det i stedet for klassens lærere er en udefrakommende person, der er ansvarlig for afviklingen. Hvad synes I om modellen, hvor det er en udefra, der står for afviklingen?

Efter temadagen

- Har I snakket med jeres kammerater (i/udenfor klassen) om det I lavede på temadagen? (rygning/sociale overdrivelser)
- Har temadagen betydet noget for sammenholdet i klassen?
- Har I gjort brug af den klassekontrakt I lavede på temadagen? (Hvis ikke den blev færdig på selve temadagen – er den så gjort færdig sidenhen?) Hænger den i klassen og derhjemme?
- Har I snakket med jeres forældre om temadagen/det efterfølgende forældremøde?
- Har temadagen betydet noget for jeres syn på rygning?

Sociale overdrivelser

- I arbejdede på temadagen med begrebet sociale overdrivelser? Hvad forstår I ved begrebet?
- Er det noget I tænker over i hverdagen? – gør I brug af det?
- Betyder sociale overdrivelser noget for jeres måde at være sammen med vennerne på?

Interviewguide lærere

Optakt til temadagen

- Hvem har stået for afviklingen af forløbet?
- Hvordan er du/I blevet introduceret til forløbet?
- Deltog du på informationsmødet?
- Hvilke forberedelser har du/I lavet? Antal timer? – Planlagt det alene eller sammen med andre?
- Var det klart og tydeligt for dig/jer hvad I skulle lave på dagen, og hvad formålet var? – Nemt at forstå undervisningsmaterialet?
- Klædte undervisningsmaterialet jer på til opgaven?
- Var der tvivl om hvordan sociale overdrivelser skal forstås?

Selve temadagen

- Arbejdede I på tværs af klasser (og skoler)?
- Hvilke lærere deltog på temadagen?
- Havde I aftalt, hvem der skulle være den/de styrende person(er) på temadagen?
- Hvordan forløb temadagen?
- Hvordan oplevede du rollen som proceskonsulent?
- Var der en naturlig progression i temadagens forløb?
- Nåede I hele programmet?
- Klassekontrakten – Hvordan var forløbet? Blev den færdig? Hænger den i klassen?
- Hvor mange timer havde du sat af til programmet?
- Hvordan var elevernes motivation? Fik de Aha-oplevelser? – Var øvelserne (matematik og dansk) nemme/svære?
- Hvad fungerede godt på temadagen? Hvad fungerede mindre godt?

Efter temadagen

- Har I afholdt det efterfølgende forældremøde?
- Hvis ja: Hvordan foregik forældremødet? Hvordan tog forældrene imod jeres oplæg – forstod de metoden?
- Hvis nej: Hvornår er det planen, det skal afvikles?
- Har I efterfølgende diskuteret klassekontrakten med klassen?
- Har I efterfølgende snakket med klassen om temadagen/sociale overdrivelser/rygning? – er det jer eller eleverne, der har bragt det på banen?
- Kunne I forestille jer at materialet/metoden blev bragt i spil i forhold til andre emner (alkohol, sex, ikke-risikoadfærd – fx sengetider og lommepenge) og på andre alderstrin?
- Hvad tænker I om temadagens placering – giver det mening i 6. klasse? Bedre med begyndelsen af 7. klasse?